

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE BASIN - İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Ayşe Elif EMRE KAYA*

Öz

Bu çalışmanın konusu, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ile dönemin basını arasında yaşanan ilişkileri ortaya koymaktır. 1950'lerde dünyaya hakim olan değişim rüzgarları, Türkiye'yi de etkilemiş, siyasette ve toplumsal yapıda bazı dönüşümlere yol açmıştır. 27 yıl boyunca tek parti idaresi altında hak ve özgürlük mücadelesi vermiş basının, yeni dönemden nasıl etkilendiğini anlamaya çalışmak ise, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. DP dönemini ele alan çok sayıda araştırma olmasına karşın, bu dönemin basın ortamını ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, yapılan bu betimleyici çalışma, bu boşluğu doldurmayı hedeflemesi açısından öneme sahiptir. Geniş bir kaynak araştırmasına dayanan bu çalışma da yer yer arşiv bilgilerinden ve gazete taramalarından da yararlanılmıştır. Çalışma konusu, basın ile iktidar arasındaki ilişkilerin seyrini oldukça iyi ortaya koyması nedeniyle dönemin geçiş dönemleri olan üç başlık altında incelenmiştir. Çalışma, konu başlıkları altında toplanmamış, on senelik dönemi bütün olarak görebilmek ve değişimleri daha iyi saptayabilmek için kronolojiye sadık kalmıştır. Yapılan bu inceleme sonucunda, basın-iktidar ilişkilerinin bu dönemde de sağlıklı bir zemine oturtulmadığı, iktidarın basının hak ve özgürlüklerini kullanma hakkını, ancak kendi yönetsel kusurlarını dillendirmemesi ölçüsünde tanıdığı ve buna karşılık basının da tamamı olmamakla birlikte, bazı yayın organlarının iktidar ile maddi çıkarları doğrultusunda iktidar ile girift ilişkiler içerisine girerek, güvenceleri hususunda mücadele etmeyi arka plana ittikleri de görülmüştür. Buna karşın, yayın organlarının çoğunun, iktidarın kurduğu ödül-ceza sistemi olarak özetlenebilecek sisteme boyun eğmediğini ve baskılara karşı kendisinin direnç politikaları ürettiğini ve iktidarın değiştirilmesi yönünde aktif rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, basın, Cumhuriyet Halk Partisi

Abstract: The Relationship Between Press and the Power in Democrat Party Period

The subject of this study is, to examine the relationship between the press and the Democrat Party which came to power with 1950 elections. The changes in world politics has been felt most in this year. According to these changes; political, and social transformations have occurred in Turkey and inevitably the press has been influenced by them. In this study, we try to understand the Turkish press's experience with a different party that had a different rhetoric from the old one. We also want to know, how the press was affected from these transformations and how it was changed. Because of that this descriptive study is very important. This study is based on an extensive literature review and also archive information and newspaper scans have been used. Subject of study, under three headings which were demonstrated the progress of the relations of the press and the power. They are examined in chronological order to detect the changes. In conclusion, we see that the relationship between press and the power couldn't build a healthy relationship and the ruling party didn't let press to use its rights. However, some publications entered into complex relationships, because of financial interests and they put up their real aims. But most of the press, didn't submit the award-punishment system,

* Araş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aemre@gazi.edu.tr

produced resistance policies against to the pressures and they assumed active role in changing the power.

Key Words: *Democrat Party, press, Republic People's Party*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte, dünya üzerinde ortaya çıkan yeni dengeler, ülkelerin kendi iç siyasetlerini değerlendirmelerini gerektirmiştir. Türkiye'de 27 yıldır devam eden tek parti iktidarı, gerek bu dış koşullar, gerekse de yönetimi iyice aşındırılmış olan iç koşullar nedeniyle çok partili hayata geçiş kararı almıştır¹. Bu kararın hayata geçirilmesi için gerekli olan ikinci bir partinin oluşumuna politik manevralarla zemin hazırlayan iktidar, 1950'ye kadar geçen beş senelik süre içerisinde yer yer bu amacıyla çelişkiye düşecek politikalar sergilese de, yönetimin demokratikleştirilmesi ve siyasal sürecin işleyebilmesi için önemli adımlar atmış ve seçimlerin serbest ve sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir. Bu süreçte basın da ciddi bir destek vermiş ve iktidarın el değiştirmesi ile birlikte mücadele ettikleri hak ve hürriyetlere sahip olabilecekleri bir döneme girdikleri inançları da artmıştır. Basının, yeni dönemden nasıl etkilendiğinin anlaşılmasına çalışıldığı bu betimleyici çalışmada, 10 yıllık DP dönemi, arşiv bilgilerinden ve gazete taramalarından yararlanılarak araştırılmıştır. Çalışma konusu, basın ile iktidar arasındaki ilişkilerin seyrini oldukça iyi ortaya koyması nedeniyle dönemin geçiş dönemleri olan üç başlık altında incelenmiştir. Çalışma, konu başlıkları altında toplanmamış, on senelik dönemi bütün olarak görebilmek ve değişimleri daha iyi saptayabilmek için kronolojeye sadık kalınmıştır.

1950–1954 Yılları Arasında Basın-İktidar

İlişkileri

14 Mayıs 1950 günü yaşanan iktidar değişimi, Türkiye'de bir yenilik oluşacağına ve sosyal

bünyenin zihniyetinde bazı farklılıklar meydana getireceğine dair bazı umutları da beraberinde getirmiştir. Bu inancı taşıyan kesimlerin başında da muhalefet yıllarında Demokrat Parti'den (DP) desteğini esirgemeyen basın yer almıştır². Basının yeni iktidardan en büyük beklentisi ise, yürürlükteki basın kanununun değiştirilmesi olmuştur. İktidar ise, basının sorunlarına çözüm üreteceğine ilişkin ilk ipuçlarını hükümet programında vermiştir. Başbakan Adnan Menderes, burada yaptığı konuşmada; basın hürriyetinin teminatına çalışılacağını ifade etmiş, fakat basın hürriyetinin hakaret hürriyeti olarak algılanmasına izin vermeyecekleri şeklinde bir uyarı yaparak, basına tanınacak olan hürriyetin sınırlarını baştan belirlemekten de geri durmamıştır.

Basın kanununun hazırlanması sürecinde tasarıya ilişkin Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yayın organı *Ulus'a* yansıyan haberler, iktidarın basın konusunda baştan itibaren anti-liberal eğilimleri olduğu iddiasını taşımıştır³. Kanunun çıkmasından birkaç gün evvel *Ulus'ta* yayınlanan bir haberde, kanun tasarısının beklentileri karşılamadığını ortaya konmuştur. Gazeteciler Cemiyeti'nin tasarıya ilişkin olarak yaptığı açıklamanın yer aldığı haberde, cemiyetin tasarının eski iktidar tarafından hazırlanan son kanun tasarısına tamamen benzediği yönündeki endişesi ve tasarının düzeltilmesi isteği aktarılmıştır (*Ulus*, 7 Temmuz 1950). Birkaç gün sonra, hükümetin yöneltile eleştirileri dikkate aldığı ve basını memnun etmeyen tasarıdan vazgeçildiği bildirilse de (*Ulus*, 9 Temmuz

1950), basın kanununun kabul edilmesinin “Af ve Basın Kanunları dün gece kabul olundu. Basın Kanununa bazı kayıtlar konuldu. Ekspres Kanun diye işte buna derler” (*Ulus*, 15 Temmuz 1950) şeklinde gazete manşeti, kanuna ilişkin getirilen düzenlemelerin iç sinmediğini göstermiştir.

Kanunun Meclis görüşmelerinde yaşanan 31. maddeye ilişkin tartışmalar ise; tasarıya ilişkin yöneltilen eleştirileri doğrulamakta idi. Bu madde de, kişilerin izni alınmadan aile ve özel hayat hakkında ima ile dahi olsa yayında bulunanların şikayet edilmeleri halinde hapis ya da para cezasına çarptırılmaları öngörülmüştü. Meclis görüşmeleri sırasında milletvekili Bahadır Dülger, özel hayatların, şeref ve haysiyetlerin korunması gerektiği ve kişinin namusunun kistasının gazeteciye bırakılmayacağı sözleri ile savunmuş, buna karşılık Sıtkı Yırcalı ise; kamu çalışanlarının faaliyetlerinin milletin denetiminde olması gerektiğini, bu denetimin de basın tarafından yapıldığını, bu durumda basın hürriyeti sağlanmazsa, başka türlü hâkimiyetlerin kurulacağını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 14 Temmuz 1950). Sıtkı Yırcalı'nın maddenin çıkartılması gerektiği yönündeki teklifi görüşmelerde kabul görmüş, böylece basın için sorun oluşturabilecek bu durum ortadan kaldırılmıştır. Her ne kadar, bu maddenin çıkarılması sağlanmış olsa da, hem hükümet programında bu konuya değinilmesi, hem de bu maddenin hazırlanan metne ilave edilme çabaları, iktidarın basın hürriyetine ilişkin ileride alacağı tavra dair önemli ipuçları vermesi açısından önem taşımaktadır.

DP iktidarı, Temmuz ayında çıkardığı 5680 sayılı basın kanunu ile 1931 basın kanununu yürürlükten kaldırmıştır. Yeni kanunda gazete çıkarmak için, bildirimde bulunmak

yeterli görülmesi, basın suçlarının toplu basın mahkemelerinde görülmesine⁴, gazete sahiplerinin yayımlanan yazılarından dolayı cezai sorumluluklarının kaldırılarak, yazı işleri müdürleri ile yazarın sorumlu tutulmasına karar verilmiştir. Kanunda ayrıca, kötü şöhretli kişilerin basında çalışmasını yasaklayan hükme de yer verilmemiştir. Aynı gün kabul edilen matbaalar kanununa göre ise; matbaa açılmadan önce bulunulan yerin en büyük mülkiye amirine beyanname verilmesi, matbaacıların bastıkları eserlerden ikişer kopyasını basımın sona erdiği günün çalışma saati içinde bulunulan yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülkiye amirine vermeleri gerektiği öngörülmüştür (Alemdar, 1996:128; Kabacalı,1998: 214; TBMM Tutanak Dergisi,15 Temmuz 1950; Topuz 1996: 105–106).

DP yönetimi, iktidarının ilk yıllarında, gazetecilerin bir diğer sorunun daha üzerine giderek, gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir kanun çıkartmıştır. 5953 sayılı bu yasa ile gazetecilere sendika hakkı, kıdem tazminatı, iş sözleşmesi gibi basın mensupları için son derece önemli haklar tanınmıştır (Alemdar, 1996: 128; Yücel, 1995: 34). Bu yasaya ilişkin olarak *Zafer*'de yer alan yazıda, 15 Temmuz'da Mecliste kabul edilen bu basın kanunu ile basının siyasi özgürlüğünün sağlandığı ve gazetecilere ekonomik özgürlüklerinin verildiği ifade edilmiş ve yazıda ayrıca basın mesleğinin güvencesi olmadığı için o güne değin bir meslek olarak algılanmadığı, bu nedenle de hep daha iyi meslekler için bir atlama taşı olarak görüldüğü, fakat çıkarılan bu kanunla gazeteciliğin gerçek anlamda bir mesleğe dönüştüğü ifade edilmiştir⁵.

DP iktidara geçtikten sonra, basın suçlarını da içeren bir af kanunu çıkarmıştır. Bu

kanunla, 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmayacağı ve hükmedilmiş cezaların infaz olunamayacağını ifade edilmiştir. Kanun da ayrıca, yürürlüğe girmesinden evvel istenip de, 37. maddede günlük yayınlar hakkında dava ikamesi için gösterilen sürenin geçtiği hallerde, 1881 sayılı Matbuat Kanunu gereğince altı aylık süre bitmemiş ise de, yürürlük gününden itibaren bir ay içinde dava açılacağı hükmünü getirmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 14 Temmuz 1950). DP'nin iktidarının ilk günlerde ardı ardına gerçekleştirdiği bu adımlar, basını uzun yıllardır mücadelesini verdikleri hak ve hürriyet mücadelesini tamamladıkları düşüncesine sevk etmiş, öyle ki yeni ve farklı bir dönemin başladığına inanmalarına yol açmıştır⁶.

Bu yıllarda gazetecilik anlayışında da bazı değişimler söz konusu olmuştur. Bu dönem, birikim sahibi olmayan gazetecilerin bir gazete çıkarmasının güç hale geldiği, sermaye sahibi kimselerin, toplumda itibar sahibi olmak isteğiyle gazete satın almaya başladıkları bir dönemi işaretler. Madenciler, armatörler, borsacılar hatta bazı sanayiciler basın alanına girmişler, bunlardan bir kısmı belli süre bir başarı yakalamışlar, fakat çoğunluğu basın sektöründe uzun süre barınamamışlardır (Demirkent, 1995: 20). Gazete sahipliğindeki bu değişim, içeriği de yansımıştır. Başyazıya dayanan gazete anlayışından, habere ve resme öncelik tanıyan anlayışa geçilmiş, yorum özetle birlikte başlıkta verilmeye başlanmıştır. Halkı yönlendirmek yerine, kendi yargısına varma yöntemi tutulmuştur. 1950'lerde ayrıca basının tirajlarının düşmesine sebep olan dağıtım işlerinde de değişime gidilmiştir. Dağıtım hızlandırılmış ve kolaylaştırılmıştır. Eskiden gazetelerin dağıtımında demiryolu ulaşımı kullanılırken, DP döneminde

karayolu yapımına ağırlık verilmesi nedeniyle tamamlanmış olan karayollarından yararlanılmış⁷, bazı büyük merkezlerle havayolu bağlantısı kurularak, gazetelerin okura daha erken ulaşmasını sağlamıştır. Bu dönemde, sabah işine gitmeden okurun gazetesini okuması fikrinin ağır basması, her ne kadar dağıtımda önemli aşamalar kaydedilmesine yol açsa da, bunun çoğu zaman haberden fedakârlık etmeye dönüşmesi gazeteciliğin içeriksel gelişimine bir darbe oluşturmuştur.

Gazetelerin ele aldığı konularda da değişiklikler görülmüştür. Basın, bu dönemde daha çok siyasi haberlere ağırlık vermiş, parlamento muhabirliğinin oldukça aktifleştiği bu dönemde, parlamento muhabirliği kavramı gündeme gelmiştir. CHP-DP çekişmesi başta olmak üzere partiler arası tartışmalar, haberlerin genelini oluşturmuştur. Ekonomi haberleri, diğer haberlere oranla sınırlı iken, genellikle KİT eleştirileri ve hayat pahalılığı konuları işlenmiştir. Ekonomiye gazetelerin bakışı, partisel düzeyde kalmış, üretim sistemi olarak ele alınmamıştır. 1950 yılında, DP iktidarının politikalarına paralel olarak basında; din tarihi ve İslami değerlerin ön plana çıkarılmasına ilişkin örnekler verilmeye başlanmıştır. Ramazan ayında özel ekler yapılması, gazetelerin birbirleriyle yarışmasına, Kur'an-ı Kerim, Peygamber Tarihi gibi kitaplar dağıtması ve Atatürk'le çatışmış eski Kuvay-ı Milliyeci İttihatçıların, hatta yüz elliliklerin anılarını, bütün Atatürk ilkelerini yeren kitapların yayınlanması, hem basındaki, hem de dönem politikalarındaki değişime ışık tutmuştur⁸. DP döneminin de basın merkezi İstanbul olmuştur. Bu dönemde parti organı kimliği taşımayan başlıca gazeteler; *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Yeni İstanbul*, *Gece Postası*,

zaman zaman *Vatan* olmuştur. CHP'nin yayın organı *Ulus*, DP'nin yayın organı *Zafer* ve Millet Partisi'nin (MP) yayın organı da *Kudret*'tir. *Dünya*, *Vakit* ve *Tercüman* CHP'ye bağlı iken; *Son Posta* ve *Her Gün* DP'ye bağlı idiler. 1960'a kadar çıkan büyük gazeteler, İstanbul'da *Hürriyet*, *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Tan*, *Yeni Sabah*; orta tirajlı gazeteler ise, *Her Gün*, *Akşam*, *Son Posta*, *Tasvir*, *Dünya*'dır (Bağlum, 1991:140; Kabacalı, 1998: 215; Oral, 1968: 176; Şapolyo, 1969: 241).

Basının yaşadığı bu değişim ve iktidarın basına ilişkin ilk düzenlemeleri, basın hayatına ilişkin olumlu bir izlenim oluştursa da, o güne dair bazı ayrıntılar, bambaşka bir tabloyu gözler önüne sermekte idi. İktidara geldiği ilk ay içinde yapılan toplantı ve davetlere diğer tüm gazeteleri çağırmasına rağmen, *Ulus*'u sürekli dışlayan iktidar, gazetenin başyazarı Hüseyin Cahit'i de gazetede eleştirileri nedeniyle, BM Filistin Arabulma Komitesi'ndeki Türk Delegeliği'nden almıştır. DP'nin, 1950 Haziran'ında Anadolu Ajansı yönetim kurulu üye sayısının beşe çıkartılmasını istemesi, aynı yılın Eylül ayında resmi ilan yönetmeliğinde değişiklik yaparak, ilanları hükümetin dağıtımına alması, ardından da kendi taraftarlarına dağıtma yönünde karar alması da diğer girişimlerdir. Bununla birlikte, 8 Ağustos 1950 tarihinde gazetelerde çıkan haberler ise, DP'nin sadece CHP muhalefetine karşı değil, yönelebilecek her türlü muhalefeti susturmaya çalışacağına dair izler taşımaktaydı. *Ulus*'ta, "Rejim Aleyhinde Neşriyat" başlıklı haberde, İstanbul Savcılığı'nın bir çok gazete ve dergi sahiplerinin sorgusunu bitirerek, tutukladığı bildirilmekte ve haberin devamında, "bir zümrenin diğerine tahakkümünü tesis suretiyle mevcut içtimai durumu ortadan kaldırmak, sosyal, ekonomik, politik ve

hukuki nizamları yıkmak suretiyle hedefi ile propaganda yapmaktan", *Yeni Baştan* sahip ve yazı işleri müdürü Mustafa Büyükalp ve yazar ve ressamı ve *Hür Marko Paşa* sahip ve yazı işleri Müdürü Fahri Oktav'ın tutuklandığı ifade edilmektedir.

1950 yılının sonlarına gelindiğinde ise, muhalif gazetecilerin yargılanmalarına ilişkin haberler, gazete sütunlarından inmez olmuştur⁹. Muhalefet sözcüleri nutuk ve demeçleri yüzünden, muhalif gazetelerin önemli simaları ise, yazıları nedeniyle sürekli soruşturmayla uğramakta idiler. Örneğin, 16 Eylül 1950 tarihli *Ulus* şu haberi vermektedir:

Peyami Safa'nın 29-30 Temmuz 1950 tarihli nüshalarında çıkan iki fıkrası dolayısıyla, Adalet Bakanlığının tahriki ile Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından hükümetin şahsiyeti maneviyesini tahkir ve tehzil iddiasıyla yazılanların muharrir ve gazetemin sorumluları aleyhine takibata geçilmiş ve ilk soruşturmayı müteakip dosya, Ankara Sorgu Yargıçlığına gönderilmiştir.

Ulus'a açılan davalara ilişkin haberler, bununla da sınırlı kalmamış, Kasım ayında hükümetin manevi şahsiyetine hakaret iddiasıyla, yazar Orhan Rahmi Gökçe hakkında beş dava birden açılmış, Kasım ayının sonlarına doğru ise, Kore Savaşı'na asker gönderme hususunda yazılan yazılardan dolayı *Ulus* yazarları hakkında dava açılmış, Aralık'ta ise, istifa eden Nazım Önen'in mektuplarının yayınlanması üzerine gazete yine mahkemeye verilmiştir (*Ulus*, 13 Ekim 1950; 3 Kasım 1950; 22 Kasım 1950; 22 Aralık 1950).

Ülkedeki sorunları basının yarattığı ya da basının tahrik ettiği düşüncesi, yönetim tarafından dönem içinde pek çok kez ileri sürülmüş ve bu nedenle de basının üzerinde çeşitli bahanelerle ve farklı yaptırımlarla hakimiyet kurulmaya çalışılmıştır. DP dönemine bakıldığında, pek çok gazeteci hakkında dava açıldığını ve pek çok gazetecinin mahkum olduğu görülmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasının yanı sıra, bu tarihten itibaren çeşitli tarihlerde pek çok gazeteci gözaltına alınmış ve hapis yatmıştır: Yusuf Ziya Ademhan, Selamı Akpınar. Cüneyt Arcayürek, Cemil Sait Barlas, Beyhan Cenkçi, Bedii Faik, Tarık Halulu. Naim Tıralı. Kemal Toker. Cemalettin Ünlü, Oktay Verel, Ahmet Emin Yalman, bu isimlerden bazılarıdır (Alemdar, 1996: 131)¹⁰.

CHP döneminde ceza kanununa eklenmiş olan 161. madde¹¹, DP iktidarının muhalif basını 'terbiye etme' araçlarından biri olmuştur. DP, dönem içinde bu maddeye dayanarak, bir çok muhalif partiliyi ve muhalif gazeteciyi mahkemeye vermiş, muhalefetin ve muhalif basının tüm ısrar ve ikazlarına rağmen, bu maddeyi kaldırmaya yanaşmamış ve uygulamaya devam etmiştir. DP, 161. maddenin antidemokratik bir kanun olduğu ve kaldırılması gerektiği yönündeki eleştirilere, bu maddenin eski iktidar döneminde çıkarıldığını, eğer kanun antidemokratik idiyse, 1945-1950 yılları arasında niçin kaldırılmadığı sorusunu yöneltmiştir. Muhalefet ise, buna karşılık, CHP döneminde bu kanunun uygulanmadığı açıklamasını yapmıştır. Bu açıklamaya karşı iktidar ise, o dönemde bu suç kapsamına giren fiiller olmadığı için iktidarın, bu yönde bir adım atmadığını, oysa şimdi cereyan eden olayların bu madde kapsamına girdiğini ve bu nedenle de kanunun uygulamak gerektiğini, esas yapmanın kanunsuzluk

olacağını ifade etmiştir. 161. maddenin tartışma yaratan diğer boyutu ise, suç kapsamına giren fiillerin askeri mahkemelerde görüşülmesine ilişkindir. Muhalefetin bu maddede itiraz ettiği noktalardan biri olan bu hüküm, iktidar tarafından bir müddet, "kanun bu şekilde hazırlanmış, biz ne yapalım" şeklinde savunulurken, daha sonra artan eleştiriler nedeniyle bu maddeye giren suçların sivil mahkemelerde görülmesi şeklinde bir değişikliğe gitmiştir¹². İktidar bu değişim esnasında, muhalefeti zor durumda bırakmak adına, kamuoyuna muhalefetin askeri hakimlerin objektif değerlendirme yaptıklarına inanmadıkları fikrini yaymaya çalışmıştır. Muhalefet ise, gerek verilen demeçlerle, gerekse yazılan yazılarla hakimlere duyulan güvenin dile getirildiğini ve şayet halen basın hürriyetine 'halel' gelmemişse, bunun hakimler sayesinde olduğunu dile getirmiştir. DP iktidarı, kanundaki mevcut olan hükümlerden yararlandığı gibi, bunları 'yetersiz' gördüğü durumlarda da, başkalarını çıkartmıştır. Örneğin, sağ ve sol cereyanlarla mücadele için hazırlanan tasarıya basın hürriyetini kısıtlayabilecek maddeler eklenmesi, fesatçılığı önleme kanununun çıkarılması, ceza kanununun 159. Madde-sinin değiştirilmesi¹³ bunlardan bazılarıdır¹⁴.

DP'nin basına yaptırımları, dönem içinde değişik şekillerde kendini göstermiştir. Bunlardan biri de, 1951 yılının başında gazete kağıdı fiyatına getirilen zamlardır. Hükümetin resmi ilan politikasındaki dengesiz uygulamaları nedeniyle, bazı gazetelerin gelir kaynaklarında meydana gelen azalmaların üstüne, Ocak ayı başında yapılan 20 kuruşluk zam, gazeteleri daha da zor bir duruma sokmuştur. Mart ayında ise, gazeteler kağıt sıkıntısı çekildiğine ilişkin haberlerle

çalkalanmış, İşletmeler Bakanlığı bu olay üzerine yayınladığı bir tebliğde; dünya hadiselerinin gösterdiği gelişmeler karşısında, selüloz mamullerinin alımının güçleştiğini, İzmit Kağıt fabrikasının yılda ancak 6000 ton gazete kağıdı imal edebildiğini, halbuki memleket gazetelerinin senelik ihtiyacının 12000 ton olduğunu hariçten gazete kağıdı getirilmediği takdirde, yerli istihsal ile yıllık ihtiyacın ancak yarısının karşılanabileceği bildirilmiştir (*Ulus*, 7 Mart 1951). Bunun üzerine, Mart ayı sonunda, gazeteler kâğıt pahalılığı gerekçesiyle, fiyatlarına zam yaptıklarını açıklamış ve bu durum gazetelerin tirajlarına da yansımıştır. Gazeteler kağıt sıkıntısı içinde zor günler geçerken, bu defa da gazetelerin posta ücretine yüzde 300 zam yapılmıştır. Aynı talimat gereğince basılı kağıt, uçak postası ile gönderilecek mektup ve fotoğrafların ücretleri artırılmıştır. Gazeteler bu gelişmeyi 'fikir ve basın hayatına baskı' olarak okurlarına iletmiştir (*Ulus*, 11 Temmuz 1951). DP'nin dönem içinde gazetelere uyguladığı en büyük mali yaptırım ise, resmi ilan politikaları olmuştur¹⁵. İktidarın bu konuda gösterdiği keyfi uygulama; basında bir ikilik yaratmış, mantıklı herhangi bir kritere dayanmadan yapılan ilan dağıtımı sonucunda, iktidara yakın kişilerin çıkardıkları ve fiili satışı düşük olan yayın organlarının binlerce lira gelir sağlayabilirken, muhalefet yapan yayın organları satışı ve büyük okuyucu kitlesine karşın hiç ilan alamaz duruma gelmişlerdir¹⁶. DP dönem içerisinde resmi ilan politikalarına ilişkin bazı düzenlemeler getirmiş, çoğu zaman da yönetimin kendisi bu düzenlemelerin dışına çıkmıştır¹⁷.

DP iktidarı ilk imtihanı olan 1954 seçimlerine hazırlıklı girmek istemiş, bir çok yoldan bunu temin etmeye çalışmıştır. İlan dağıtımındaki düzenlemenin ardından, iktidar en ciddi

rakibinin üzerine gitmiş ve CHP'nin mallarının hazineye devredilmesine ilişkin bir kanun çıkartmıştır. Bu kanun maddesi partinin yayın organı olan *Ulus'u* da etkilemiş, gazete yayın hayatına '*YeniUlus'* adıyla devam etmek durumunda kalmıştır. Yönetimin attığı ikinci adım ise, 'Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun' başlıklı bir kanun çıkartmak olmuştur. Yayın ve basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasıyla vatandaş, şeref ve haysiyetine tecavüzün önlenmesini ve yalan haber ve havadis yayımıyla toplumun huzur ve sükûnunun, devletin yüksek çıkarlarının ihlalinin önlenmesinin amaçlanan kanunda; namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi, itibar kinci yayın yapılması, özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhiri halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar para cezası öngörülmüş, bu suçların resmi sıfatı olanlara karşı işlenmesi halinde ceza üçte birden yarıya kadar arttırılmasına ve söz konusu suçların şikâyete bağlı olmadan, savcının mağdurun yazılı muvaffakatın alınmasına karar verilmiştir. Kanunun en çok tartışılacak olan hükmü ise, gazetecinin olayını bulup yazma ve ortaya çıkarma hakkını ortadan kaldıran ispat hakkının elinden alınmasına ilişkin hüküm olmuştur. Başbakan Menderes, bu kanunun kabul edilmesindeki gerekçelerini, "...bütün vatandaşlarımızın, namus, şeref ve haysiyetlerinden de emin olarak korkusuz yaşama hakkına sahip olmalarını temin etmek icap eder. Bu medeni cemiyetin şiarıdır. Hürriyet nizamı içinde yaşayan vatandaşların korkusuz yaşamasını istemek hakların esasıdır" sözleriyle ortaya koymuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 9 Mart 1954). CHP'li Server Somuncuoğlu ise, "basın hürriyetinin zedelenmemiş olduğunu iddia edenlere derim ki bu kanunda basın hürriyeti vardır dense bile eleştiri hürriyeti yoktur.

Bundan sonra basın ya havadan sudan bahsedecek, ya da iktidara methiye düzülecektir” sözleriyle tasarımı eleştirmiştir (aktaran Nutku, 1979: 363), Menderes ise eleştirilere şu sözlerle cevap vermiştir:

... Matbuat hürriyetinden bahsediyorlar. Matbuat hürriyeti vatandaşlara sövme sayma veyahut sövme sayma tehdidi altında bulundurma hürriyeti değildir. Bir gazete çıkaran insanın politika hayatında olsun, hususi hayatında olsun herhangi bir vatandaşı yarın şöyle yazar tehdidi altında bulundurması, hürriyetlere tecavüz manasından başka bir mana ifade etmez. Bu dereceye kadar gelmişken ortalık tamamen kendilerine açık ve serbesttir. Bunun aksini iddia edemezler, matbuat hürriyetinin taraftan olanlar, matbuat hürriyeti kelimesini telaffuz ettirmeyen seneler ve seneler müsaade etmeyen insanlardır (aktaran Sükan, 1991: 125).

Başbakan Menderes kanunu çıkarma gerekçelerini böylesine ‘iyi niyetli’ ifade etse de, o günlerin tanığı olan gazeteci-yazar Cihad Baban, bu kanunu seçim öncesi artan eleştirileri ortadan kaldırmak isteğinin bir sonucu olarak yorumlamış ve başbakanın mizacı gereği tenkitlere tahammülsüz olduğunu ve bu fikrini beyan edemeyeceği için de ‘vatandaşların şeref ve haysiyetini korumak’¹⁸ şeklinde bir slogan formüle ettiğini ifade etmiştir. Başbakanın kanunu çıkarmadan önemli gazete sahipleri ile bir araya gelerek, onları ikna ettiğini, böylelikle kamuoyunu da etkilemeyi hedeflediğini belirten Baban, kendisinin de bizzat bu kanunun çıkmaması için gayret sarf ettiğini, fakat bunda başarılı olamadığını anılarında aktarmıştır (1970: 149).

Bir çalışmada, bu kanunun ilk olarak *Yeni Ulus* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'a

uygulandığı ifade edilmişken (İrvan, 2000: 33), dönemin başyazarlarından Mümtaz Faik ise kanunun ilk defa, İnönü’ye hakaret eden *Öz Demokrat*’a karşı uygulandığını ileri sürmüştür. Mümtaz Faik, kanunun uygulanmasına neden olan durumu da şu şekilde izah etmiştir:

...Talihe bakın, son basın kanunun himayesinden ilk defa faydalanan İnönü olmaktadır. Mesele şu; *Öz Demokrat* isminde bir varakpare, İnönü hakkında hakaret dolu yazı neşretmiştir. “İnönü’nün derisini yüzüp, içine saman doldurmalı” diye manşet koymuştur. Böyle bir yazı şeref ve haysiyet mefhumlarına bağlı vatandaşlar arasında elbette infial uyandırmıştır. Çünkü basın hürriyeti kim olursa olsun herhangi bir şahıs hakkında alabildiğince küfretme hürriyeti değildir” (Zafer, 27 Mart 1954)¹⁹.

Bu şartlar altında girilen 1954 seçimlerinde muhalefet partilerinin öngörülleri boşa çıkmış, DP oy oranını daha da artırarak, yeniden iktidar olmuştur. Bununla birlikte, iktidarın bu güven tazelenmesi rahatlamasına yol açmamış, aksine daha da hırçınlaştırmış ve politikalarını sertleştirmiştir.

1954-1957 Yılları Arasında Basın-İktidar İlişkileri

1954 seçimleri sonrası gazetecilere yönelik ağır cezalar ardı ardına gelmiştir²⁰. Cezaevine giren ilk isim, Hüseyin Cahit Yalçın olmuştur. *Halkçı*’daki yazılarından dolayı, 26 ay 20 gün hapis ve 4444 lira para cezasına çarptırılan yazar, 1 Aralık 1954’te İstanbul Paşakapısı Cezaevini konmuştur. Kısa süre sonra hastalanan Yalçın, tedavi altına alınmış, yoğun tepkiler sonucunda da, DP iktidarınca 19 Mart 1955’te cezası kaldırılarak, tahliye edilmiştir. Cemal Sağlam altmış beş ay hapis ve 9332 lira ağır para cezasına hüküm giyerken, *Yeni Ulus*’un sahibi Nihat Erim ise, 35222 lira ağır para

cezasına çarptırılmıştır. 17 Kasım 1954'te *Millet*'in sahibi Fuat Arna sekiz ay hapse mahkûm olmuş, Bedii Faik de Mükerrer Sarol'a hakaret etme suçundan hapse atılmış, fakat bir süre sonra o da affedilmiştir. 7 Nisan 1955'te Mükerrer Sarol'a 'asılsız isnatlarda bulunmak suçundan' *Akis*'in sahibi Metin Toker mahkûm olmuş²¹, derginin yazı işleri müdürü Cüneyt Arcayürek, Nizamettin Nazif ve Orhan Gökçe tutuklanmıştır. Falih Rıfki Atay'a ise, soruşturma açılmış, *Sabah Postası* da kapatılmıştır. Bu olayların yaşandığı günlerde, DP milletvekilleri meclisin tatile girmesini teklif etmişler, muhalefet ve basın ise kanununun tadil edilmesi gereğine değinerek, bu teklife karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine mecliste büyük bir münakaşa yaşanmış, İsmet İnönü Adnan Menderes'e çatarak, "Başvekil matbuatın murakabesi altında bulunmak vaziyetinde değildir. Başvekil matbuat rejiminin bu tarzda kalacağını ilan ediyor. Türk Milleti kendisinden davacıdır. Bu başvekil kendi grubunu dinlemiyor. Meclisi dinlemiyor, artık böyle bir başvekil kimse durduramaz" sözleriyle eleştirilerini dile getirmiştir (Akınar, 2002: 284; Çavdar, 2000: 67; Eroğul, 1998: 167-168).

İşlerin bu boyuta gelmesi üzerine, İstanbul Gazeteciler Sendikası harekete geçerek bir toplantı düzenlemiştir. Basının çeşitli sorunlarının görüşüldüğü bu toplantıda, basınla ilgili kanunun aksak tarafları ve basın hürriyetiyle bağdaşmayacak hükümler üzerinde durulmuş, bunların değiştirilmesi ve basın affı çıkarılması istenmiştir. Bu girişim, iktidar organları tarafından temyiz üzerinde etki yaratıp, mahkeme kararının bozulmasında rol oynayacağı iddiasıyla suç olarak görülmüştür²².

Gazetecilerden yükselen bu seslerin duyulup, sorunların giderilmesi bir yana, o

günlerde ülke gündemine düşen Kıbrıs meselesi ve ardından yaşanan 6-7 Eylül Olayları²³ basının üzerindeki kontrolün daha da sıkılaştırılmasına yol açmıştır. Kıbrıs konusunu ülkenin gündemine yerleştiren gazeteci Sedat Simavi olmuştur. Simavi, bu konuyu uzun süre gazetesinde işlemiş, yer yer yönetim ile ters düşmesine karşın, Kıbrıs'ın bir 'sorun' olduğunu, kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmıştır (Barutçu, 2004: 41-50). Bir müddet sonra ise; Yunanistan, İngiltere, Türkiye üçgeninde, Kıbrıs siyasi sahada da ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmış ve nihayetinde bu görüşmeler resmi bir çerçeveye oturtularak, Londra Konferansı düzenlenmiştir. Konferans devam ederken, *İstanbul Ekspres*'in akşam baskısıyla verdiği²⁴ Atatürk'ün evinin bombalandığı haberi, halkta galeyana yol açmış, gösteriler büyümüş ve ağırlıklı olarak gayri Müslim azınlığa yönelik şiddet eylemlerine dönüşmüştür. Bu olayların ardından, ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bunun üzerine basın için 'yasaklar dönemi' başlamış, gazetelere her gün nelerin yazılmayacağına ilişkin talimatlar verilmiştir. Bunlar da yeterli görülmemekle, gazeteler kapatılmış; *Ulus*, *Hürriyet*, *Tercüman*, *Hergün*, *Medeniyet*, *Dünya* ve *Vatan*'a yayın yasakları getirilmiştir.

1955 yılına damgasını vuran diğer bir olay, DP'nin parti içinde uzun zamandan beri yükselmekte olan muhalefetin, kendini belli etmesine de olanak veren basına ispat hakkı tartışmaları olmuştur. İspat hakkının içeriği ve basın için önemini dönemin dergilerinden birinde çıkan bir yazı şu şekilde özetlemiştir:

...İspat hakkının tanınmaması demek cemiyet için bilinmesi faydalı olan bir hakikati söylemekten başka hiçbir kusur işlememiş mert ve dürüst insanların mahkûm olmaları

demektir. İspat hakkının tanınmaması demek, aleniyete dayanan bir rejimde halk efkârınca bilinmesi zaruri olan birçok hakikatlerin gizli kalabilmesi demektir. Nihayet ispat hakkının tanınmaması demek, amme işlerinde vazife alan namuslu insanların bile lüzumsuz yere şüphe altında kalmaları demektir. İspat hakkının bulunduğu bir cemiyette, bir memur hakkında isnatlar yapılmaması ceza korku-sundan değil, o şahsın hakikaten dürüst olduğuna herkesin inan-masından ileri gelir. Hâlbuki ispat hakkının bulunmaması halinde, dedikodu gazetesi hür basının yerine geçer. Bir memura yolsuzluk isnat eden bir kimse mahkûm olsa bile bu isnadın hakikaten doğru olup olmadığı hususunda halk efkârında yerleşen şüphe ortadan kalkmaz. Ancak ispat mevcudiyeti halindedir ki mağdur şerefine sürülmek istenen lekeyi tamamiyle silmeğe muvaffak olabilir ("Doğruyu Söylemek Hakkı", 1955: 1).

Basına, yayınladıkları haberlerde ispat hakkı tanınmasının istenmesi, DP Meclis grubunda tam anlamıyla bir fırtına koparmıştır. İktidar çevrelerinde 'İspat Hakkı mı, İsmail Hakkı mı' şeklinde olayı küçültücü tekerlemelerle tartışma ciddiyetinden uzaklaştırılmaya çalışılsa da, işler büyümüş ve DP milletvekillerinden bir bölümü partilerinden istifa etmiş ve Hürriyet Partisi (HP) adıyla yeni bir parti kurmuşlardır (Baban, 1970: 75; Çavdar, 2000: 67). Basına ispat hakkı istemi ise, bu tartışmalarla birlikte devam etmiş; fakat basın, diğer özgürlük çabalarında olduğu gibi bu girişiminde de hedefine ulaşamamıştır²⁵.

Basına yönelik baskılar, gitgide çeşitlenmiştir; cezai ve ekonomik baskıların

yanı sıra, iktidar basının haber kaynaklarını da kısıtlamaya gitmiştir. Bu kısıtlamaların bizzat tanıdığı olan dönemin gazetecilerinden Kemal Bağlum, gazetecilerin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununu protesto etmesi üzerine kendilerine Meclise girme yasağı getirildiğini ve gazetecilerin bu duruma nasıl bir tepki geliştirdiklerini şu sözlerle aktarmıştır:

...Hürriyet Partililer gibi toplantı salonunu terk etmeye karar verdik... Hepimiz salonu terk ettik²⁶. Biraz sonra DP'li Meclis İdare amiri basın odasına geldi. Toplantı salonunu kimlerin terk ettiğini saptamaya başladı. Hiçbirimizin aklına salonu terk eden gazeteciler hakkında bir işlem yapılacağı gelmedi. Meclis İdare Amirine sorduğumuzda, "kimlerin salonu terk ettiğini saptıyoruz" şeklinde bir açıklamada bulundu. Ertesi günü Meclis görüşmelerini izlemek için Meclise geldiğimizde kapıda duran ve bizleri çok iyi tanıyan komiser muavini ile iki polis, "efendim dün siz Meclis toplantılarını protesto etmek amacıyla salonu terk ettiğinizden bundan böyle Meclise giremeyeceksiniz dediler. Şaşırılmıştık. Birer ikişer kapının önünde biriken gazeteciler bir bildiri yayımlayarak, Meclis başkanlığının kararını protesto ettik. Durumdan gazetelerimizi haberdar ettik. Gazete merkezleri, "daha iyi bundan böyle biz de sadece Meclis görüşmelerini içeren haberleri muhalefetten alır onları yazarız. Kaybeden biz değil, onlar olacak. Hiç üzülmeyin. Onlar sizi davet ettiği zaman da sizler bizden talimat alınca kadar gitmeyeceksiniz" diye bize destek verdiler. Gerçekten bir kaç ay sonra Meclisten kovulan gazetecilerin yeniden Meclis görüşmelerini izleme izni çıktı. Daha doğrusu iktidar bizi

affetti. Ancak bizler de bir yıl süre ile Meclise girmedik (1991: 100-101).

6-7 Eylül olayları ardından ilan edilen sıkıyönetimin kalkmasına basın henüz sevinmişti ki, 7 Haziran 1956 tarihinde iktidar bu defa da, basın özgürlüğünün yitirilmesi olarak yorumlanan gazeteciliği ve gazeteleri, gazete haberlerini, yorumları sınırlayan, tekzip haklarını genişleten bir değişikliğe gitmiştir. 6733 sayılı kanunda ve 'Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun'²⁷ başlıklı kanunda yapılan bu değişikliklere göre; gizli yapılan toplantılardaki görüşmelerin veya alınan kararların yazılması²⁸, memleket ahlakını, düzeni bozacak şekilde heyecan uyandıracak tafsilat verilmesi²⁹ yasaklanmış, basın yoluyla işlenen suçlarda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu maddesinde yer alan tutuklama zorunluluğundan gazetecilerin muaf tutulması hükmü kaldırılmış, sorumlu müdür olabilmek için lise öğrenimi zorunlu kılınmış, cevap ve düzeltme yazılarının yayımlanmasını zorlayıcı koşullar öngörülmüş, yayınları içeriğinden söz ederek satanlarında cezalandırılmasına karar verilmiştir (Albayrak, 2004: 284-287; Eroğul,1998:189; Kabacalı, 1990: 172-173). Kanun, DP Meclis grubunda görüşüldüğünde ise, Adnan Menderes yaptığı konuşmada, 1950'de basına özgürlük vermekle hata ettiklerini itiraf etmesi (Kabacalı, 1990: 172) üzerine grupta sert tartışmalar yaşanmış ve ciddi eleştiriler yöneltilmiş, hatta ılımlı bir parti üyesi olan bilinen Burhanettin Onat grup başkanlığından istifa etmiştir. Basın ise, yeni basın kanununun getirdiği kısıtlamalar nedeniyle bu konuda görüşlerini açıklamaktan kaçınmıştır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 153)³⁰. Basının bu kanun karşısında suskun kalışına ilişkin Müşerref Hekimoğlu, 1961 yılında o günlerde yaşanan

Dokuz Patron Olayı³¹ ile karşılaştırarak, basındaki sermaye yapısının çıkarlarına yönelik olarak nasıl farklı davranış biçimleri sergilediğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur:

...1956 yılında basın hürriyetini iyice sınırlayan bir değişikliğe çıktığında o zaman çalıştığım gazetenin sahibiyle aramızda şöyle bir konuşma geçmişti: " - İktidardakilere karşı biz de bir tepki gösterelim - Ne tepkisi? - Gazeteler birkaç gün hiç değilsen bir gün çıkmasınlar. Bu kadar sınırlanmış bir hürriyetle çalışamayacaklarını halk-oyuna duyursunlar. Patron güldü: Böyle bir davranışa bu yokuşta hiç kimse yanaşmaz dedi. Ben bir gün çıkmasam öteki benim okuyucumu da alır, tirajım yükselir diye sevinir dedi. Bu gün değişen nedir? Dokuz gazete patronunu bizim yokuşta çok iyi bilinen kişisel düşmanlıklarına rağmen yan yana getiren fikir birliğine, oy birliğine yönelten sebep nedir acaba? (İstanbul Gazeteciler Sendikası, 1968: 75).

Kanunun meclisteki görüşmeleri sırasında, CHP'den İsmet İnönü, HP'den Turan Güneş, MP'den Osman Bölükbaşı kanun tasarısını eleştirmişlerdir. Görüşmeler sırasında bir konuşma yapan İnönü, "İktidar bizi milletçe ihtiyacımızın tam zıddı yollara sevk ediyor. Kurulan irtica rejimi başarılı olamayacaktır. Bu rejim sonunda bugün en çok kızdığı basından en ağır cezayı alacaktır" demiştir. Bölükbaşı da, "bugün daha baskıcı bir basın kanununu Meclis'in huzuruna getiren bugünkü Menderes'i vaktiyle ifade ettiği bu görüşlerin sahibi, eski Menderes'i mahkum ettiğini" söylemiş ve iktidarı eleştirmeyi neredeyse imkansız hale getiren bu kanunun aslında iktidarın amacına yaramayacağını,

zira “fiil ve hareketleriyle küçük düşen ve devleti küçük düşüren insanları, baskı kanunlarıyla yüceltmeye çalışmanın imkansız olduğunu” belirtmiştir. Kanunun kabulünün DP’nin de zararına olacağını söyleyen Bölükbaşı, bu tezini şu sözlerle açıklamıştır (2005, 212):

Kanaatimizce bu kanun kabul edildiği takdirde rejim ve memleketle beraber en büyük kötülük, DP’ye de yapılmış olacaktır. Yazı ve söz hürriyetinin kaldırılmasıyla DP iktidarı kendisini sigorta edeceğini zannediyorsa, bu çok yanlış bir hesaptır. Memleket işleri bugünkü durumda devam ettiği ve rejim uçurum kenarında ve ölüme mahkûm edildiği müddetçe bu memlekette muhalefetin durdurul-masına imkân yoktur. Serbest ve açık tenkit devri kapatıldığı takdirde halk kitleleri arasındaki muhalefet paydos edilecek değildir.

Turan Güneş ise, İngiltere’de kamu çıkarı açısından gazetecilere hakaret hakkı bile tanındığını, özel yaşamın da ispat hakkı dışında bırakılmadığını ve her durumda kamu çıkarının esas alındığını anlatmış ve her iki kanunun da anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek, “bunlar şiddet kanunlarıdır, iktidar bir polis devleti olma yolundadır” diyerek, iktidarı eleştirmiştir. Siyasilerin yanı sıra kanun, hukukçuların ve uluslararası basın enstitüsünün protestoları ile de karşılaşmıştır (Kabacalı, 1994: 252).

28 Haziran 1956’da kabul edilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki kanunla ise, siyasi partilerin faaliyetlerine aşırı kısıtlamalar getirilmiştir. Siyasi partilerin seçim dönemi dışında açık hava toplantıları yapmasını yasaklayan salon toplantılarını da

mülki amirlerin iznine bağlayan yeni kanunda polise izinsiz toplantıları dağıtmak için ateş açma yetkisi de verilmiştir. Osman Bölükbaşı, 28 Haziran 1956’da Meclis’te yaptığı konuşmada, bu kanunları demokrasinin esaslarına ve milletvekili teminatı altında bulunan anayasaya aykırı ‘kanundışı kanunlar’ olarak nitelendirmiş ve DP Hükümetini, kurduğu rejimin adını artık açıkça ifade etmeye davet etmiştir. Bölükbaşı, bu baskı ve tehdit tedbirlerinin, “acizini ve zaafını hisseden bir iktidarın zorla iş başında kalmak gayretlerinden başka bir şey olmadığını, DP iktidarının kendisini iktidara getiren yolları iktidardan düşmemek için kapamak istediğini” söylemiştir. Bölükbaşı kürsüden indikten sonra, Meclis Başkanı, Osman Bölükbaşı’nın bu konuşmasında, hükümete hakaret anlamına gelen bazı sözlerin mevcut olduğunu ileri sürmüş, bunun üzerine Meclis’te bu ifadelerin resen zabıtlardan çıkarılması için başkanlığa yetki veren bir karar alınmıştır. ‘Meclis müzakereleri alenidir ve harfiyen yayımlanır’ hükmünü içeren anayasanın 20. maddesi çiğnenerek, Meclis Başkanı, Bölükbaşı’nın konuşmasının bazı bölümlerini sansür etmiş ve ertesi gün basında bu bölümler noktalanarak yer almıştır. Bölükbaşı’nın kürsüden inmesinden sonra, muhalefet partileri topluca Meclis’i terk etmiştir. Basın locasında oturan ve Bölükbaşı’nın konuşmasının tam metnini almak için aşağıya inen aralarında Altan Öymen, Oktay Ekşi ve Güngör Yerdeş’in de bulunduğu 11 gazetecinin hüviyetleri de, Meclis emniyet memurlarınca tespit edilerek, muhalefetle o anda görüşmeleri engellenmiştir (Bölükbaşı, 2005: 214–215)³².

DP iktidarı kâğıt dağıtımını kullanarak da, gazeteleri kendi istediği yöne çekmeye çalışmıştır. 1956 yılının Temmuz ayında, *Hürriyet*’in kâğıt tahsisini yarı yarıya kesmiş

(Barutçu, 2004: 63), Selim Baban'a ait bir akşam gazetesini de, Cihad Baban'a olan husumeti nedeniyle birdenbire kağıtsız bırakmıştır (Baban, 1970: 311). 1957 yılında da, sayfa sayısını sınırlayıcı kararname, bazı maddelerle yeniden düzenlenmiş, buna göre gazetelerin ikinci baskı yapması yasaklanmış ve gazetelerin aylık baskı ve iade miktarlarının her ay sonu basından sorumlu devlet bakanlığına bildirilmesine karar verilmiştir. Yılsonuna doğru da, gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali yoluna gidilmiş ve Bakanlar Kurulu kararıyla ticari gazetelerin ilanları da dağıtım tabii edilmiş, 1958 başında da, "ilan ve reklamların tek elden dağıtım" uygulamasına geçilmiştir³³. Aynı sene, piyango düzenlemesi de yasaklanmıştır. Böylelikle, gazetelerin üzerinde tam bir ekonomik baskı oluşturulmuştur. Aziz Nesin, "gazetenin kâğıdını kesmek, her şeyden önce gazetecinin ekmeğini kesmektir. Politikacılar böylece işin en kestirme yolunu bulmuş oluyorlar" sözleriyle, iktidarın bu uygulamasına yönelik tepkisini dile getirmiştir (aktaran Kavaklı, 2005: 164). Buna karşın, 2 Aralık 1958 tarihli DP Grup toplantısında konuşan Sezai Akdağ (Manisa), tonlarca kağıt, mürekkep ve binlerce döviz verdikleri Demokrat İzmir, Cumhuriyet ve Hürriyet'in bile iktidara sert eleştiriler yöneltmesinden şikayet etmiş (DPMGMZ), Selahattin Karayavuz (Trabzon) ise, basın kanununun daha da ağırlaştırılmasını isteyerek, gazete sahiplerinin de hapis cezası ile cezalandırılmaları gerektiğini savunmuştur (Albayrak, 2004: 401-402).

1957- 1960 Yılları Arasında Basın-İktidar İlişkileri

1957 seçimlerinde geçmiş başarısını yakalayamayan ve oy kaybeden iktidar, artan ekonomik problemlerle birlikte basına

yönelik baskısını artırmış, zaman zaman bu baskı fiziksel şiddete dönüşmüştür. 1957 yılında çıkan bazı olaylarda polis muhabirleri coplaması³⁴ ve fotoğraf makinelerini ellerinden alması bu olaylardan yalnızca bir kaçıdır. Bu durumu kınayan İstanbul Gazeteciler Sendikası ise, bir gece yarısı basılıp, kapısı mühürlenmiş ve dokuz ay kapalı kalmıştır (Ahmad ve Ahmad, 1976: 164; Coşkun, 1960:4)³⁵. Basının üzerindeki baskı, bu şekilde arttıkça, çalışanlarda direnme hissi de bir o kadar fazlalaşmıştır. Turhan Fezyioğlu, yönetime seslendiği bir yazısında, hükümetin uyguladığı basın rejimini şu sözlerle tenkit etmekte idi (1957: 7):

Bugünkü basın rejiminizin hepimizin her şeyden önce düşünmekle mükellef olduğumuz Türk Milleti için zararlı olduğuna kuvvetle inanıyorum. Bir basın rejiminin yalnız memleketimize değil, başında bulunduğunuz siyasi teşekküle ve kendi siyasi şahsiyetinize ne büyük zararlar getireceğinizi sizin de er geç idrak edeceğinizden eminim... Bu memleketin basın suçları hırsızlıktan daha ağır cezalara çarpılmakta devam ettiği müddetçe suç sınırları siyasi tenkidi bile içine alacak kadar seyyal ve geniş kaldıkça ve siz Türkiye'de basının batı demokrasilerindeki kadar hür olduğunu ileri sürmekten bıkmadıkça, biz de bu hakikatleri yazmaktan bıkmayacağız. Kalemimiz kırılıncaya kadar...

Basının bu şikâyetlerini yönetim duymazdan gelmiş, basın suçlarının affı hakkındaki teklifi, Mecliste DP milletvekillerinin oylarıyla reddetmiştir. DP iktidarının basına yönelik tutumu, uluslararası alanda da tepkilere yol açmıştır³⁶. Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI), 9 Eylül 1958 yılında, Menderes'e bir mektup göndererek,

ülkedeki basın özgürlüğünün tehlikeye girmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiş, basın özgürlüğünün korunmasını istemiştir. Bu mektupta, “herhangi bir ülkedeki iç politika olayları elbette bizi ilgilendirmez ama enstitümüz basın özgürlüğünün korunması için bütün devletlerin dikkatini çekmekle kendini görevli saymaktadır. Türkiye’de basın özgürlüğü tehlikeye girmiştir” denilmiştir³⁷. Ancak tepkiler, hükümetin kararlılığı bozmasında etkili olmamış, gazeteciler yargılanmaya ve hapis cezasına çarptırılmaya devam etmiştir (İnuğur, 1992: 327-328). Bunun üzerine; IPI yayın organı ‘IPI Report’ın Kasım sayısında, Türk basının sorunlarına yer vermiş, basın üzerindeki baskıdan söz etmiştir³⁸. Enstitü, bir ay sonra da bir bildiri yayınlarak, hür dünya basını Türkiye’de 1954’te yürürlüğe giren kanunla ortaya çıkan basın rejimini protesto etmeye çağırmıştır³⁹ (Albayrak, 2004: 402-403). Başbakan Adnan Menderes, IPI’nin bu girişimlerini tepki ile karşılamış ve yönetimine yöneltilen baskı iddialarına karşılık, ülke içi muhalefete yönelttiği ‘komünistlik’ iddiasını, IPI’nin direktörüne de yöneltmiş, böylelikle enstitünün tutumunu açıklamaya çalışmıştır (Kim, 30 Mart 1960: 21). Bununla da yetinmeyen iktidar enstitüyü iç politikaya müdahale etmekle suçlamış⁴⁰ ve enstitünün mahkemeler üzerinde etki ettiğini ileri sürmüştür. Yönetimin bu tutumu üzerine enstitü, Türkiye ile üyeliğini bitirme durumuna gelmiş, bu tartışmaların gündeme geldiği o günlerde Bülent Ecevit, enstitünün gerekliliğini ortaya koyan bir yazı yazmıştır. Yazar, askeri savunma alanında Batılı müttefiklerimizle işbirliğini son haddine kadar kabul etmemiz, yerine göre kendi askeri birliklerimizi bir yabancı komutana bağlamamız müşterek savunma ihtiyacının ne kadar tabii bir sonucu

sayılıyorsa, ülkü cephesini sağlam tutmak için Batı dünyasında belirli ölçüde bir iç denetlemenin işlenmesini de, en az o kadar tabii karşılanması gerektiğini, enstitünün üyeliği bitirmeyi düşündüğünü, fakat Türk gazetecilerinin fedakarlıkları ve azimleri nedeniyle buna yeltenmediklerini belirtmiş; enstitünün değil, iktidarın mahkemelere telkin ettiğini söyleyerek, bu yöndeki iddiayı da çürütmeye çalışmıştır (1958: 18-19).

Türk basını, dünyanın gündemine bu protestolarla iyice yerleşmiş, ilgi odağına gelen Türkiye’ye yabancı yazarlar da önem vermişlerdir. Bunlardan biri de, *Indiana Polis Star*’ın yazarı Eugene Pulliam’dır. Yazar, Türkiye’ye ilişkin yazılar kaleme almış⁴¹, bunları da Ahmet Emin Yalman’a göndermiştir. Pulliam, bir müddet sonra da, Türkiye’yi ziyaret kararı almış, Türkiye’ye gelince de, Başbakanla görüşmek talebinde bulunmuş ve bu isteği de kabul edilmiştir. Fakat bu randevu, Başbakan’ın ‘atlatmaları’ nedeniyle gerçekleşmemiştir. Eugene Pulliam, Amerika’ya döndüğünde iki sert yazı yayımlamış⁴², bu yazıları Ahmet Emin’e göndermiş ve yazar da bu yazıları Türkçeye çevirmiş ve kendisi de sert bir başyazı yazarak gazetesinde yayınlamıştır⁴³. Türk basınında bunların alıntılanması üzerine, pek çok yayın soruşturmayla uğramış ve ceza almışlardır⁴⁴.

Tekzipler⁴⁵, yasaklar ve sansürler dönemine girilmiştir⁴⁶. Artık basın, CHP muhalefetinin İstanbul’da düzenlediği basın toplantısında söylenildiği gibi, orta yolu kabul etmeyen bir iktidarın elinde mutlaka bir tarafa yerleştirilir hale gelmişti (“Muhalefette İsmet İnönü (1950-1960) Konuşmaları, Demeçleri Mesajları Sohbetleri ve Yazılarıyla”: 1962: 71). 27 Nisan 1960 tarihinde ise DP, Tahkikat Komisyonu kurulmasını kararlaştırmıştır. Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına

ilişkin teklifin görüşüldüğü Meclis oturumu ise, tarihi niteliktedir. O gün söz alabilen muhalif milletvekillerinin işaret ettikleri gerçekler yaklaşık bir ay sonra iktidarın yaşayacağı olayların başlangıcını teşkil etmiştir. O gün kurulması kararlaştırılan komisyona verilen 'özel' yetkiler içerisinde, basını da bağlayıcı hükümler yer almaktaydı. Her türlü yayının yasak edilmesi ve yasaklanması halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımının önlenmesi ve yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınların kapatılması olarak özetlenebilecek bu maddeye ek olarak, Tahkikat Komisyonu çalışmaya başladıktan sonra da, Meclis görüşmelerinin yazılması da yasaklanmıştır. Tahkikat komisyonunun kurulması teklifinin, Meclis görüşmelerinde basına yönelik hükümlerin ifade edildiği kısımda muhalif milletvekilleri söz almış, basına yönelik sınırsız bir yetki kullanımını şiddetle eleştirmişlerdir. Turhan Feyzioğlu, basın üzerinde kurulmak istenen baskıyı şu şekilde dile getirmiştir:

...Matbaa kapatmak, yüzlerce insanın rızık ile oynamak salahiyeti veriliyor. Gece evinde uyuyan matbaacı o matbaada çalışan yüzlerce fikir ve beden işçileri gazetede çıkacak olan ve kendilerinin haberdar dahi olmadıkları yazılardan dolayı sabahleyin matbaanın kapandığını ve rızıklarının kesildiğini görecekler. Bu baskı, fikirleri ve kanaatleri susturmak içindir. Matbuatı matbaa sahipleri vasıtasıyla da sansür ettirmek maksadını, fikri ve doğru haberi boğmak maksadını güdüyor. Matbaa kapatmak yolu, yüzlerce yıl evvel Batı memleketlerinde terk edilmiş bir usuldür. Matbaa kapatmak oralarda artık hukuk kitaplarından kanunlardan çıkmış

bir cezadır (TBMMZC, 27 Nisan 1960).

Komisyon yaklaşık bir ay kadar süren çalışmalarının basın ayağında daha çok *Yeni Ulus* üzerine yoğunlaşmıştır⁴⁷. Gazetenin genel yayın müdürü Nihat Şubaşı, müessese müdürü Muhittin Ertan, yazı işleri müdürü Erdoğan Tamer⁴⁸, gazete yazarlarından Cenap Çetinel'i ve *Yeni Ulus* Matbaasının sorumlusu Muzaffer Erdost komisyon tarafından sorguya çekilmiştir. Komisyon tarafından sorgulanan diğer bir isim muhalif kimliği ön plana çıkmış olan *Akis'in* yazarı olan Kurtul Altuğ olmuştur. Bedii Faik de komisyon karşısında ifade vermiştir⁴⁹. Soruşturmanın ardından Kurtul Altuğ tutuklanmış ve aynı gece *Akis* komisyonunun isteği üzerine polisçe basılmıştır. Aynı akıbeta *Forum* da uğramış, derginin aranması esnasında bir şey elde edilememesi üzerine derginin sahibi Metin And da sorguya alınmıştır (Inuğur, 1992: 363-366; Kabacalı, 1990: 183; Kabacalı, 1994: 267-268)⁵⁰.

Tahkikat komisyonunun üzerinde en yoğun durduğu konu ise, İsmet İnönü'nün Mecliste kurulan tahkikat komisyonunun faaliyetlerini anlatan 19 Nisan tarihli ve yayın yasağı konulmuş olan yazısını içeren *Yeni Ulus'un* basımeviden kaçırılıp milletvekilleri eliyle dağıtılması olmuştur. Bu olayı Bülent Ecevit o geceyi anılarında şu sözlerle aktarmıştır:

Ulus genel başkanımız İsmet İnönü'nün bir yazısı yayınladı. Bu yazı mecliste kurulan tahkikat komisyonunun faaliyetlerini gazeteyi yayınlamada direndik. Gecekonuda hazırlanan gazeteyi arabası olan milletvekillerini arabaları ile dağıtmayı planladık. Polisler gazete-nin idare binası ile basımevidin bulunduğu sokağı doldurdular, milletvekillerinin

arabaları ile gazete dağıtımını da önlemek istediler. Ben gazetenin bir sorumlusu olarak polislerin şefleri ile görüşüm ve "bu yapacağımız iş kanunlara aykırıdır, şayet aldığınız emri yerine getirir-seniz suçlu duruma düşersiniz" dedim. Bundan sonra polisler emri uygulamaktan vazgeçtiler. *Ulus* Anadolu'ya dağıtıldı. Bu benim kanunları bildiğimden değil de neyin kanuni olmadığını belli olmamasından kaynaklanan bir hadisedir (aktaran İnuğur, 1992: 363-366).

Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim komutanları pek çok yasak getirmiştir. *Yeni Sabah*, 4 Mayıs 1960 tarihli sayısında Güney Kore'de profesörlerin düzenlediği bir gösteri ile ilgili resim ve yayınladığı için 10 gün kapatılmış ve gerekçe olarak "halkı kışkırtıcı mahiyette görülmüştür" denilmiştir. Beyhan Cenkçi, Cemil Sait Barlas, Erdoğan Tamer, Cenap Çetinel cezaya çarptırılmış; *Ulus*, *Yeni Gün*, *Vatan* ve *Dünya* gazetelerinin resmi ilanları tamamen kesilmiş, *Ulus* matbaası polis tarafından basılmıştır. Tahkikat Komisyonunu protesto eden öğrencilerin yaptıkları gösterilerde çıkan olaylara ilişkin ardı ardına yayın yasakları gelmiş, bu yasağa uymayan gazeteler de cezalandırılmışlardır. Basının öğrenci olaylarına destek vermesi ve bu olayları sütunlarına taşımaları sonucunda gazetelerin bütün sayılarına el konmuş, ardından da *Cumhuriyet* 10 gün, *Yeni Sabah*, 10 gün, *Milliyet* 15 gün, *Zafer* 27 gün kapatılmıştır (Albayrak, 2004: 402-403; Kabacalı, 1990: 184; Tılıç, 1998: 81)⁵¹.

DP iktidarının Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç, 27 Mayıs'tan evvel düzenlediği son basın toplantısında, halen gazeteleri kendilerine çeki düzen vermeleri yönünde uyarmakta ve aksi halde

gazetelerin piyasada tutundurulmayacağı tehdidi savurmakta idi:

Gazeteci olarak hürriyet bir takım imtiyazlara hak kazanmamız için evvela kendi kendimizi kontrol sistemini kurmamız işletmemiz ve bir mesuliyet duygusunu yerleştirmemiz gerekiyor. Amerika'da toplanan ve basın hürriyeti mevzuunu enine boyuna inceleyen bir komisyon da aynı neticeye varmış ve netice olarak, basın kendi kendini kontrol edip kayıtlamadıkça hükümetin hürriyetin suiistimaline karşı tedbirler alması zaruri olacaktır, şeklinde mütalaa yürütmüştür. Basın hürriyetini o hürriyetini bütün vecibeler ve mesuliyetlerini müdrük bir şekilde kullanılacak olan gazeteciler halledip, garanti altına alacaklardır. Basınızdaki eksiklikler ve hataların telafi olunması bilgili ve amme mesuliyetlerini müdrük gazetecilerin yetişmesi ve piyasadan kötü gazete ve gazetecileri kovmalarıyla bütün cemiyetimizde basın mevzuunda mevcut olan anlaşmazlıkların kendiliğinden halle-dileceğine inanıyorum (aktaran Oral, 1968: 382-383).

Bu toplantıdan kısa süre sonra, iktidar Tahkikat Komisyonu çalışmalarının sona verdiği açıklamasını yapmış, fakat sonuç değişmemiş ve 27 Mayıs günü asker yönetime el koymuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

DP dönemini konu edinen pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları da dönemin basını ele almaktadır. Çalışmaların çoğunda, DP dönemi ile öncesinde yaşanan tek parti dönemi arasında bir kopukluk varmış gibi sunulmakta, politikaların devamlılığı

yadsınmakta, bu nedenle de DP iktidarının politikaları ve basınla kurduğu ilişkiler eksik değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, bu kaygıdan hareketle on yıllık süreç ele alınmış, böylelikle de literatürdeki genel yargıların aksine, iktidarının daha ilk günlerinden itibaren basın ile kurduğu ilişkilerin anti demokratik eğilimler sergilediği görülmüştür. Ayrıca literatürden farklı olarak, basın iktidar ilişkileri konusu, basın kanunu ve kararnameleleri olarak sınırlı bir biçimde algılanmamış, gazetecilerin çalışma pratiklerinde karşılaştıkları sorunlar da dikkate alınmıştır. Çünkü bilindiği üzere 1950 dönemi ülkemizde sermayenin basına yöneldiği ve basın organlarının yayın politikalarını ve çalışma pratiklerinin de bu sürece uyum sağladığı bir dönemi işaretlemektedir.

Bu çalışma sonucunda görülmüştür ki, yaşanan on senelik DP iktidarı, Türkiye’de demokratik kurum ve kuruluşlarının sağlıklı işleyebilmesi için gerekli olan hak ve hürriyetlerin sağlanamamasının sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Demokratik gelenekleri benimseyememiş ve içselleştirememiş bir politik geleneğin devamcısı olmanın ötesine geçemeyen iktidar, ülkedeki aksaklıkları gidermenin yolu olarak çözüm üretme yerine, politik gidişteki aksaklıklara işaret eden ve kamuoyunu bu yönde bilinçlendirme kanalları olan basın ve muhalefeti denetimi

altına almaya çalışmıştır. Buna yönelik olarak da ikili bir yöntem uygulanmış; bazı kesimleri maddi yönden destekleyerek kendi yanına çekmiş, bazı kesimleri de cezalandırarak etkisizleştirmeye gayret etmiştir. İktidarın bu yöndeki tavrı, literatürde belirtildiğinin aksine iktidarının ilk yıllarından itibaren görülmüş olup, ilk yıllarda muhalif basının üzerindeki baskı, geçen yıllar ve bununla beraber artan olumsuzluklarla beraber giderek genişlemiş; muhalif, yandaş ve tarafsız ayrımına gidilmeksizin iktidar kendisine yöneltilen bütün eleştirileri engelleme yoluna gitmiştir. Dönemin sonuna gelindiğinde ise, iktidarın basın politikaları yalnızca ulusal tepkilere değil, uluslararası boyutlarda protestolara maruz kalır hale gelmiştir. Türk basını bu dönemde büyük bir imtihan vermiş, özellikle de ekonominin bu denli güç bir çıkmazda olduğu o günlerde, iktidarın uyguladığı maddi baskılara direnç göstererek, yayın politikalarından taviz vermeyerek ve hatta fiziksel olarak özgürlüklerinin kısıtlanmasını göze alarak, iktidarcı istenmeyen konuları sütun ve köşelerine taşıyarak örnek bir tavır sergilemişlerdir. Basının iktidar ile mücadelesi bununla sınırlı kalmamış, dönem sonuna gelindiğinde, iktidarın devrilmesi yönünde siyasilerle hareket etmiş ve 27 Mayıs ihtilalini de bu gözle görüp, basın için bayram ilan etmiştir.

SON NOTLAR

¹ Savaş yılları boyunca iktidarın ürettiği politikalar ve özellikle de basını denetleme ve yönlendirme biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güvenir, 1987.

² Halk Partisi'ni iktidardan düşürmek için DP'yle birlikte mücadeleye girmiş olan gazetelerin sahiplerinin çoğu DP tarafından milletvekili çıkarılmışlar, çıkarılmayanlar da evvelki açık mücadelelerinden sonra, bir daha DP'den ayrılamamak ve bu yoldan dönememek durumuna düşmüşlerdir. Bu suretle, birkaç gazete dışında İstanbul basınının neredeyse tamamının DP'yi desteklediği ifade edilmiştir (Balkanlı, 1951:11,83). O dönemde İstanbul basınının partilere desteğinin öneminin anlaşılması için Yılmaz Karakoyunlu'nun şu sözleri önemlidir: "Türkiye sadece İstanbul basınının tesirindeydi. Ve yeni bir demokrat hareketi övmeye hazır kadrolar olduğunu görüyordu. Bütün mesele ilişkilerin sıcak ve yakın tutulduğu bir propaganda dönemi başlatmaktı. İstanbul basınının desteği, DP'yi ihya edebilirdi" (2004: 300).

³ Bu görüşlere karşıt olarak, basın kanununu fazlasıyla liberal bulanlarda vardır. Örneğin; İsmet Bozdağ, kanunun basını sorumsuzluğa bıraktığını ve bunun neticesinde de ülkede 30 komünist gazetesi, 40 tane din istismarcısı gazetesinin ortaya çıktığını ileri sürmüştür (1992: 185- 187). Yazar, bu görüşünü Başbakan'a da açmış, bunun karşılığında da partinin basın hürriyeti anlayışını ortaya koyan şu cevabı almıştır: "Basın demokrasinin lazım-i gayri müfarikidir. Biz, DP olarak millete demokrasi sözü verdik. Hürriyetleri kısıtlayan bütün kanunları kaldıracamız dedik. Şimdi bu sözümüzü yerine getiriyoruz. Sizin gibi bazı arkadaşlarda tereddüt var: "Acaba basın bu geniş hürriyeti suistimal eder mi diye, edip etmeyeceğini önümüzdeki aylarda göreceğiz... eğer basınıımız kendisine tanınan hürriyetleri kullanmak ehliyetinde olmadığını ortaya koyarsa, biz de kendisine verdiğimiz hakların bir kısmını geri alırız. Halk Partisi hürriyet çeşmesi musluğunu iyice sıkmış, basını susuz bırakmıştı. Biz açtık bol su verdik. Eğer bu su iyi kullanılmaz, çeşmenin çevresi bataklık olmaya başlarsa musluk elimizin altındadır, kısarız olur biter! O zaman bize şairin dediği gibi - kendi elimle yontup yâre verdiğim kalem " fetva-i hun-una hakkımı yazdı iptida" der kaderimize küseriz" (1992: 187).

⁴ Bu mahkemeler, Türk adalet tarihine 1950 tarihinden sonra girmiştir. İller Cumhuriyet Savcılıklarına ek olarak bir veya daha çok sayıda basın savcılığı kurulmuştur. Öte yandan, büyük basın şehirlerinde de bir başkan iki üye ve savcılı Toplu Basın Mahkemeleri kurulmuştur. 1954'ten sonra, bu savcılıkların Bakanlık emriyle dava açar hale gelmeleri üzerine Türk basınında yayınlar yapılmaya başlanmış, gazeteciler arasında, bu savcılara (müdde-i iktidar) denilmek suretiyle espri yapılmıştır (Oral, 1968: 186).

⁵ İktidar, gazeteciliğin bir meslek olarak algılanmasına bu kanunla hizmet etmiş, fakat kısa bir süre sonra basınla ilişkilerinin bozulması sonrasında yine kendisi mesleği bambaşka biçimlere sokmaya çalışmıştır. Bu konuyu Niyazi Berker, 'Çizmeden Yukarı' başlıklı bir fıkrasında şu şekilde örneklemiştir: "Başbakan Adnan Menderes gene bizim mesleğimizi tarif etmiş. Gazetecilik de bakkaliye işletmek gibi ticari bir iştir. Tereciye tere satmak gibi olacak ama biz de kendisine âcizane şunu hatırlatalım: Devlet adamlığı bakkaliye işletmek gibi ticari bir iş değildir" (Tarihsiz: 38).

⁶ Fakat bu uzun sürmeyecek, kısa süre sonra DP'nin uygulamaları, CHP'nin yaptıklarını unutturup, eski iktidarı aranır hale getirecektir. Bu yöndeki görüş için bkz. Karaosmanoğlu, 1984: 216. Basının bir müddet sonra, tekrar CHP'ye yönelmesi, iktidar ve dönemi inceleyen bazı araştırmacılar tarafından tiraj elde etmek için muhalefet yapılması olarak yorumlanmıştır. Bu araştırmacılarından biri olan Karanis, bu yöndeki görüşünü şu sözlerle açıklamıştır: "Azınlıkta kalan Halk Partisi yönetici durumundaki bürokrat kesimi sahaya indirmek ve oyuna karıştırmakla Demokratları köşeye sıkıştırmayı planlamıştı. Maalesef bu gayretlerinde büyük ölçüde başarılı oldular. Çünkü Demokrat iktidar onlara arayıp da bulamadıkları bir takım fırsatlar verdi. Bu fırsatlar yalnız ana muhalefet tarafından değil, basının büyük kesimi tarafından da iktidar aleyhine kullanıldı. Bunda tirajların düşüşü karşısında muhalefeti destekleme zorunluluğunun hesabı da yok değildi" (1994: 286).

⁷ Dağıtımdaki gelişmelerin, devlet eliyle sübvansede edilmesi, basın siyasal iktidar bağımlılığının pekişmesine yol açmıştır (Dursun, 1999: 210).

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koloğlu, 1992.

⁹ Bu yıllara ilişkin yapılan araştırmalardan birinde, burada geçen bilgilerin tam tersi şekilde, "DP'nin ilk yıllarında kovuşturmayla uğrayan, tutuklanan gazeteci olmamıştır" yönünde bir saptama yapılmıştır (Kavaklı, 2005: 136- 139).

¹⁰ Bu isimlerin yanına 'Vur Abasıza' adlı mizah dergisini yayımlayan Samim Akay'ın da eklenmesi gerekmektedir. Akay bu dönemde, birkaç kez tutuklanmış, toplam 2 yıl 11 ay hapis cezasına çarptırılmıştır ve bu nedenle dergide, 'sahibi hapishanede olmadığı zamanlar çıkar' üst başlığı kullanarak ve kimi zaman da sütunlarını boş bırakarak çıkmak durumunda kalmıştır (Kabacalı,1990: 165).

¹¹161.maddenin açılımı şu şekildedir: "Harp esnasında, ammenin telaş ve heyecanını mucip olarak veya halkın maneviyatını kırarak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde, asılsız mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse, beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır" (Önder,1965: 64-65).

¹² Nurullah Kunter, '161. madde' başlıklı yazısında, başbakanın 161. maddeye ilişkin değişikliklere gidileceği müjdesi verdiğini ifade etmiştir. Yazar, yapılacak değişikliklerin de bu madde kapsamına giren suçları işleyenlerin artık askeri mahkemelerde değil, sivil mahkemelerde yargılanması ve cezalarda indirime gidilmesi olduğunu belirtmiştir. Kunter yazısının devamında da, antidemokratik hükümler üzerine çalışan ilim heyetinin 161.maddeyi niçin antidemokratik nitelediğini geniş bir biçimde açıklamıştır (*Cumhuriyet*, 2 Şubat 1954).

¹³ Ceza kanununda yapılan bu değişimle, başbakan ve bakanlar da birer manevi şahsiyet haline getirilmiş, bu kişilerin manevi şahsiyetlerini alenen hakaret edenlerin bir seneden altı seneye kadar hapis cezasına çarptırılması öngörülmüştür (İrvan, 2000: 32). Bu ve benzeri maddelerle dönem içerisinde başbakan ve bakanlar koruma altına alınmaya devam etmiş, öyle ki 1956 yılının Eylül ayında gazetelerde 15 yaşındaki bir gazete satıcısının istifa eden bir bakana ait haberin başlığını bağırarak satması nedeniyle basın mahkemesinde yargılanmaya başladığı haberi yer almıştır (*Cumhuriyet*, 21 Eylül 1956).

¹⁴ 1960 sonrası Türk basını üzerine yapılan bir değerlendirme de; 10 yıllık DP iktidarının basına karşı çok sert tedbirler aldığı ve bu nedenle de defalarca IPI tarafından şiddetle protesto edildiği ifade edilmiş, DP'nin yürüttüğü basın rejiminin durumunu en iyi ortaya koyanın da, o dönemde kullanılan sözü geçen ceza maddelerinin olduğu belirtilmiştir (Pollack ve Reverdin, 1963: 6-10).

¹⁵DP'nin resmi ilan politikasına ilişkin dönemin muhalefet partisi Millet Partisi Genel Yürütme Kurulu raporunda şunlar yazmakta idi: "... Resmi ilanların hükümet tarafından adaletsiz ve keyfi dağıtılması yüzünden Türk basınının bir bütün olarak ele alınması artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu gerçeklerin hiç olmazsa bağımsız gazetelerimizde pek az tartışıldığını görmek bize üzüntü vermektedir. Basın hürriyeti yalnız antidemokratik kanunlarla tahrip edilmez. Asli görevini yapmayan, hükümet tarafından beslenen ve basın tarihinde sürüngen matbuat olarak nitelendirilen gazetelerle de bu hürriyet baltalanabilir. Türkiye'mizde bu hadise öteden beri vukua gelirdi. Fakat o vakit tek parti sistemi cari olduğu ve muhalif gazete çıkamadığı için pek göze çarpmazdı. 14 Mayıs'tan sonra bazı gazeteleri milyonlarla beslemek, diğerlerini yıldırma çalışmak, demokrasi olduğu söylenen bir rejim için yepyeni bir cürmü meşhut teşkil eder" (Bölükbaşı, 2005: 137).

¹⁶ DP iktidarının devletin örtülü ödeneğinden aynı gazetelere ciddi miktarlarda yardımlar yaptığı bilinmektedir. Günümüzde isim yapmış bazı medya imparatorluklarının temelinde de, bu sözü edilen örtülü ödenekten alınmış paraların var olduğu ifade edilmiştir. Öyle ki Şevket Bilgin'in 1951 yılında örtülü ödenekten bugünkü rayiçle yüzlerce milyon para aldığı Yüksek Adalet Divanı kararına göre verilen bu para ile Dinç Bilgin'in ailesinin *Sabah'ın* basıldığı tesisleri kurduğu iddiası mevcuttur (Avşar, 1990:55).

¹⁷İktidarın verdiği keyfi kararların, basında yarattığı sıkıntılara örnek olarak *Kudret'in* yaşadıkları örnek gösterilmiştir. Buna göre, iktidar gazeteye resmi ilan verilmeyerek, gazetenin yayın hayatını sona

erdirmeye zorlamış, MP, her ne kadar *Kudret*'e tüm gücüyle dersek verse de, bu olumsuz şartlara gazete fazla dayanamamış, 27 Temmuz 1952'de kapanmıştır (Bölükbaşı, 2005: 136).

¹⁸ Cihad Baban, Başbakan Menderes'in bizzat kendisinin 'sevmediği' kişilere yönelik sarf ettiği sözlerin bahsi geçen 'vatandaş haysiyeti ve şerefini korumak' hükmünü ihlal ettiğini ifade etmiş, böylelikle de Başbakan'ın bu açıklamasındaki samimiyetsizliği ortaya koymuştur (1970: 149).

¹⁹ *Cumhuriyet*'te de kanunun ilk defa İnönü için *Öz Demokrat*'a uygulandığı haberi verilmiştir (25 Mart 1954).

²⁰ 1955–1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 1992: 69).

²¹ *Akis*, 'kastlı yanlış haber' yapmakla yıllar sonra dahi suçlanmıştır. Gündümlü basın organlarından biri olarak görülen *Akis*, masa başı haberi yazmakla ve Yassıada mahkemelerinde bu yalan haberlerinin belge olarak kullanılıp, DP iktidarına haksızlık yapıldığı ima edilmiştir (Gürsoy, 1992: 27).

²² *Cumhuriyet*'te de konuya ilişkin bir yazı çıkmış ve yazıda af girişimlerinde bulunmanın kararın bozulması üzerinde etki yapacağı düşüncesinin 'yanlış' olduğu, aksine böyle bir isteğin 'suçu' kabul etmek olacağı için mahkeme kararını başka türlü etkileyebileceği söylenmiştir. Yazının devamında, gazetenin amacının hukuki bir tartışma yaratmak olmadığı, devleti idare edenleri uyarmak maksadıyla hareket ettikleri açıklanmış, CHP devrinde basına ilişkin kanunlardan ziyade, onların etrafında oluşturulan korku havasının etkili olduğunu ve şimdi de böyle bir hava yaratılmak istendiği, buna DP iktidarının dikkat etmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Yazının bitiminde, *Cumhuriyet*'in kullandığı üslup, meslektaşlarının sorunlarına karşı 'duyarlılığını' ortaya koyması açısından oldukça anlamlıdır: "basın kanunu tadilinin ne olduğu ve ne netice vereceği istikbalde anlaşılacaktır. Ona şimdilik sözümüz yok. Fakat şu kanunu tefsir yoluyla basını korkutmak isteyenler yok mu işte onlardan davacıyız, şimdi biz bütün işimizi gücümüzü bırakıp af isteyen meslektaşları affettirecek çareler mi araştıracağız. Ya bizimki de suç olursa bizi kim affettirecek ve onların affını kim isteyecek? İşi sürüklemek istediğiniz mecra bu mudur?" (*Cumhuriyet*, 15 Ekim 1954). *Cumhuriyet*'te çıkan bu yazı, gazetenin iktidarla arasının 'görünüştü' çok da iyi olmadığı bir dönemde kaleme alınması açısından da dikkat çekicidir. Oysa, basın suçlarının affedilmesini ve cezaevindeki gazetecilerin hürriyetine kavuşmasını birkaç yıl sonra *Cumhuriyet* kendisi isteyecek ve bu yönde iktidarı harekete geçmesi konusunda uyaracaktır (9 Kasım 1958).

²³ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Emre Kaya, 2006: 165–184.

²⁴ Bu olay, gazetelerin o günlerde yönelmiş olduğu akşam baskısı yapmak yoluyla ürün farklılığı yaratarak, satışı artırma çabasının kötü bir sonucu olarak yorumlanmıştır (Vuran, 1996: 79).

²⁵ Adalet Bakanı Halil Özyörük, ispat hakkı isteyen yazı işleri müdürlerini 'baldırı çıplak' olarak nitelemiştir. Bu durumu bir yazısında ele alan Nadir Nadi, bu açıklamanın gazetecileri çok üzdüğünü ve Özyörük'ün açıklamasının 'gızet-i beyan' (kaba beyan) olduğunu ve Özyörük'ün basına ispat hakkına ilişkin yaptığı açıklamaların ilim ve hukuk metotlarına aykırı olduğunu ifade etmiştir ("Baldırı Çıplak", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1954).

²⁶ Kemal Bağlum, aldıkları bu karara uymayan tek gazetecinin *Hürriyet*'in Ankara temsilcisi Emin Karakuş olduğunu söylemiştir (1991:100–101). Protesto eden diğer 11 gazetecinin isimleri şunlardır: Nilüfer Yalçın, Oktay Ekşi, Güngör Yerdeş, Haluk Tuncalı, Ratıp Tahir Burak, Erdoğan Örtülü, Altan Öymen, Aydın Köker, Seyfettin Turhan, Coşkun Bölükbaşıoğlu (Albayrak, 2004: 400).

²⁷ Kanunun isminde de bir değişikliğe gidilmiş, 'Neşir yoluyla veya radyo ile yahut toplantılarda işlenen bazı cürümler hakkında kanun' olarak kabul edilmiştir (Kabacalı, 1990: 172).

²⁸ DP iktidarını bu karara iten neden, gizli komisyon toplantılarında yapılan görüşmelerin bir gün sonra basında ayrıntılarıyla yazılması olmuştur.

²⁹ Her türlü yoruma açık olan bu hüküm, basın özgürlüğüne yöneltilen tehdidin yasal kılıfını oluşturmaktadır.

³⁰ 1956 yılında en çok ceza alan gazeteciler ise; Metin Toker, Yusuf Ziya Ademhan, Adnan Düvenci, Ziya Hanhan, Ratip Tahir Burak, Kasım Gülek, İbrahim Cüceoğlu, Şinasi Nahit Berker, Nihat Subaşı olmuştur (Albayrak, 2004: 399).

³¹ Dokuz Patron Olayında, 1960 sonrası çıkarılan 212 sayılı basın kanununa basın patronlarının tepki göstererek üç gün gazete kapatma eylemine gitmişler, bu süre zarfında fikir işleri *Basın* isimli bir gazete çıkarmışlar ve üç gün boyunca gazete patronlarını hedef alan gösteriler yapmışlardır.

³² Ahmet Hamdi Başar, kabul edilen kanunun sadece muhalefet üzerinde uygulanmasını bir partili olarak şu sözlerle eleştirmiştir: “Basın Kanunuyla yeni çıkarılan gösteri yürüyüşleri ve toplantılar kanunu örfi idare kalkmış olmasına rağmen, ne matbuatta, ne siyasi partilerde ve ne de başka yerlerde kimsenin artık ağız açmasına imkân vermeyecek şekilde tatbikata başlandı... Öbür tarafta, DP toplantıları eskisi gibi serbest yapılıyor ve oralarda hatipler istedikleri gibi konuşuyorlardı. Bu kongrelerde konuşan DP mebusları alınanların kifayet etmediği anlaşılırsa, daha şiddetli tedbirler konacağını da söylemekte idiler” (1960: 116).

³³ Nadir Nadi, 5 Ocak 1958 tarihli *Cumhuriyet*'te tepkisini şöyle ifade etmiştir: “...Bazı gazetelerden önemli kısıntılar yapılmış, bazılarında daha müsamahalı davranılmış, bir kısmının ilan gelirleri ise arttırılmıştır. Özel ilanların bu şekilde dağılışı, insana ister istemez, hükümetçe basın hakkında yeni bir ceza ve mükâfat usulü denendiği hissini veriyor. Muhalif ve partisiz gazetelerin ilan gelirlerini kısmak suretiyle bunları ya da hizaya getirmek ya da adım adım kansızlığa sürükleyerek bir gün yaşayamaz hale gelmelerini sağlamak övücü gazetelere de kucak açarak bol bol ilan dağıtmak gibi bir zihniyeti doğrusu biz bugünkü iktidara yakıştıramıyoruz. Bu kararname vatandaşın basına karşı güvenini sarsacak onu ileride artık hiçbir takdir yazısına değer vermez edecektir. Her bakımdan yanlış olan bu kararnamenin bir gün yürürlükten kaldırılacağına biz eminiz. Bütün dileğimiz, bu kararname ile tehlikeye giren hürriyetlerin o güne kadar bütün bütün ortadan silindiğini görmek felaketine uğramamamızdır”.

³⁴ Gazetecilerin yaşamlarının da tehdit altında oldukları bu dönemini Niyazi Berker bir yazısı ile şu şekilde hicvetmiştir: “... Ona bir silah vermişlerdi! - Duyduk duymadık demeyin, gazeteciler silah taşımak için ruhsat istemişler. Öyle ya her gün bir adam döversen sen, korunmaya çalışır. Silah polislin elinde iken münasebetli münasebetsiz dayak yiyorduk. Eh sıra size geldi hıncınızı alırsınız diyeceksiniz. Emin olun biz silahı kimseye karşı kullanmak için istemiyoruz. Hatta kullanmayacağız bile. Yalnız koruyacağız.. Kendimizi de değil ha. Ya kimi diyeceksiniz. Haklısınız, Şap diye cevap verelim; Rejimi” (Berker, Tarihsiz: 21).

³⁵ Ahmet Emin Yalman o günlerde çıkardığı kitabında, basının mücadele etmesi gerektiğini savunuyor, fakat meslektaşlarından iktidarın sert politikalarına karşı yürüttüğü kampanya da gereken desteği alamadığından ve yumuşak tavırlar sergilemelerinden yakınıyordu (1957: 249).

³⁶ İPİ'nin DP yönetiminin uyguladığı basın rejiminin 1954'ten sonra değişip, başka bir yöne doğru gittiğini, bu nedenle de şiddetli bir biçimde eleştirildiği yönündeki bilgi için bkz; Oral, 1968: 193.

³⁷ Enstitünün yayınladığı bu mektubun ve bu mektuba karşılık olarak Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu'nun 20 Kasım 1958 tarihli cevabı olan mektubun tam metni için bkz; Balkanlı, 1961: 54–56.

³⁸ İPİ'nin yayımladığı bildirinın gazetelerde yayımlanması yasaklanmıştır (Albayrak, 2004: 402–403).

³⁹ İPİ'nin bu yönde bir bildiri yayınlamasına itici etken, o ay *Vatan'ın sahibi* Ahmet Emin Yalman ile gazetenin iki yazı işleri müdürü hakkında verilen hapis cezaları ve gazetenin kapatılması hakkındaki kararların kesinleşmesi olmuştur. Bildiri, Türk basınına gelen yayın yasağı nedeniyle yayınlanamamış, birçok gazete ön sayfalarında beyaz boşluklarla çıkmıştır (Albayrak, 2004: 402–403).

⁴⁰ Basın Yayın Bütçe Raportörü Mükerrerem Sarol, Mecliste yaptığı bir konuşmada, “Bu memleketin ne matbuatını ne siyasi ve iktisadi hayatını o beynelmilel basın enstitüsü idare etmez. Buna hiç ihtiyacımız yoktur. Sakarya'da, Dumlupınar'da namütenahi vatan evladının kanının aktığı devirlerde bunlar tiyatro seyrederek bize saldırılara seyirci durumdaydılar. Binaenaleyh onların bu memleketin

idaresine basınına müdahaleye hiçbir hakları yoktur. Bugün dünyada ıstırap içinde kıvranan ve hayvanlara reva görülen muameleler içinde yaşayan memleketler var. Bu basın enstitüsü bunlarla uğraşsın, kalkıp henüz demokrasisi daha genç yaşta olan bu memleketin vatandaşları arasına partiler arasına nifak sokmak gayretinde bulunursa buna ne muhalifi ne de muvafığı itibar eder. Yer yer bu gibi hareketlere karşı bir aksülamel olmuşsa bunu vatanın müşterek aksülameli şeklinde kabul etmek ve bundan memnun olmak lazımdır” (Oral, 1968: 381). Enstitünün bu yöndeki beyanlara cevap niteliğinde olan bir yazıda ise, Türkiye'nin iç işlerine müdahale etmenin kâğıt üzerinde mümkün olmadığını, çünkü enstitü ile Türkiye arasında antlaşma imzalanırken, herhangi bir sorun olması halinde ülkenin uluslar arası alanda yargılanmasının önünün kapatıldığı ifade edilmiştir (Balkanlı, 1961: 57–59).

⁴¹ Aynı dönemde Türk basınında da benzer eleştirileri gösteren önemli yazılar yer almaktadır. Bunlardan biri için bkz; Savcı, 1959: 252.

⁴² Eugene Pulliam'ın bu yazıları, 24 Ekim 1958 tarihli *Kim'de* yayımlanmıştır.

⁴³ Ahmet Emin Yalman, bu olaydan dört sene önce ise, iktidarın basın politikasına ilişkin bambaşka düşünceler içinde olup, bu düşüncelerini de İP'ye bir rapor halinde yollamıştır. Yalman'ın raporunda, yazarın iktidarın basına yönelik bazı tedbirler almasını yerinde bulduğunu ve enstitünün içinde bulunulan ortam hakkında bilgiye sahip olmaması nedeniyle bunları anlayamadıklarını ve farklı yorumladıklarını belirtmiş ve basın kanununa yapılan son değişikliklerin de basın patronlarının da görüşleri alınarak yapıldığını belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 5 Kasım 1954).

⁴⁴ Bu isimler şunlardır: Ahmet Emin Yalman, Naim Tiralı, Selami Akpınar, Ülkü Arman, Özdemir Hazar, Şeref Bakşık, Adnan Düvenci, Necip Fazıl Kısakürek, Cemalettin Ünlü, Can Kaya, Gazanfer Kunt, O. Suda, Semih Balcıoğlu. Ayrıca *Kim'de* kapatılmıştır (İnuğur, 1992: 347–349).

⁴⁵ Hükümetin 'işine gelmeyen' her konuyu tekzip etmesi karşısında, basın da 'tekzipleri çarpıtma'nın yollarını, yöntemlerini geliştirmiştir. Örneğin; yayımlanmak zorunda kalınan tekzip metinlerine atılan başlıklar için kullanılan harfler farklı büyüklük ve karakterlerden seçilerek anlaşılabilir biçimlere sokulmaya başlanmış, beyaz sütunların yanında heceler de bölünerek, anlamsız duruma getirilen tekziplerin yanı sıra ilginç yazılar yayımlanmıştır. Ayrıca, suç sayılmayacak eleştiri yöntemleri de geliştirilerek, halka mesajlar verilmeye çalışılmıştır (Yiğenoğlu, 1996: 52).

⁴⁶ DP iktidarı döneminde yasaklar, sadece ülke sınırları içerisinde kalmamış, ülke dışındaki yayınların ülke içine girmesine yönelik de yoğun bir sansür uygulanmıştır. Fransa'da yayımlanan 'Action' adlı derginin (T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı 3/ 11819), Paris'te çıkan 'Noyen – Orient' adlı derginin (T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı 3/ 11666), 'Paris Hollywood' adlı Fransızca dergi, 'The Naturalist' ve 'Health and Efficiency' adlı İngilizce dergilerin (T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı 3/ 12895) ve Nazım Hikmet tarafından yazılan 'Türkiye Hakkında Hikaye' adlı piyesin ve Suriyeli Dr. Ali Suat tarafından yazılan 'Min Şiir Nazım Hikmet' adlı Arapça kitabın (T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı 3/ 529) yurda sokulmamasının ve dağıtımlarının men edilmesine Bakanlar Kurulu karar vermiştir.

⁴⁷ Tahkikat Komisyonunun basın işleri ile ilgili bölümüne başkanlık etmekte olan milletvekili gazetecilik mesleğinden meclise gelmiş olan Bahadır Dülger'dir

⁴⁸ Erdoğan Tamer'in sorgusu sırasında oluşan diyalog, komisyonun kanuni durumunu ortaya koyan ifadelerle sahiptir. Erdoğan Tamer yayımlanması yasak olan bir görüşmeyi nasıl yayınladığı şeklindeki soruya, "Meclis konuşmalarının yasak edilebileceğini nasıl hatıra getirebilirdim? Çünkü Anayasanın 20. maddesinde meclis görüşmeleri alenidir, denilmektedir" şeklinde ilginç bir cevap vermiştir (İnuğur, 1992: 363–366).

⁴⁹ Yazar uğradığı soruşturmayı anılarında şu sözlerle tanımlamıştır: "... Çok değil, yirmi beş gün önce ateşler içinde yanan halime bile hiç aldırılmadan, Tahkikat Komisyonu denilen ve imparatorluğun "Kürt Mustafa Divanı'ndan dahi daha belalı bir yetkiyle donanmış heyetin önünde tam bir hafta bazen günde on saati geçen bir sorgu işkencesine uğramış bulunuyordum" (Faik, 2003: 9).

⁵⁰ *Forum* sahibi Metin And ile tahkikat komisyonu arasında yaşananları Alpay Kabacalı şöyle aktarmıştır: "...sebepten dolayı çıkan 'Müesseseler ve Siyaset' başlıklı bir yazıdır. Yazı, Kayseri olaylarını ele almakta ve orduyu övmektedir Tahkikat Komisyonu üyeleri bu sıralarda "orduyu övmenin ne alemi var" düşüncesiyle And'ı bir hayli hırpalamışlar, dergiye kimlerin yazdığını sormuşlardır. And, kendisini yazı işleri müdürü Osman Okyar'ı ve sekreter Bekir Ekinci'yi bildirince üyelerin hiddetleri bir kat daha artmış. Bülent Ecevit'in, Mahmut Makal'ın, Fakir Baykurt'un, Aziz Nesin'in ve daha birçoklarının *Forum'a* yazı yazdıklarını bildiklerini söylemişlerdir. Metin And, Tahkikat Komisyonu üyelerinin beyinlerine kan sıçratan bu dehşetin sebebinin bir türlü anlayamamış, birer vatan haini gibi tek tek sayılan bu isimlerin neden bu kadar gürültü çıkarttığına hayret etmiştir (Kabacalı, 1990: 183; Kabacalı, 1994: 267-268).

⁵¹ Basının bu yasaklamalarla aldığı son hali ise, Orhan Birgit şu ifadelerle eleştirmiştir: "Sen istenmiyorsun dedin mi gel hesaba. Başına sopa ile sokak sergerdeleri mi vuracak? Arkandan kama çıktığını iddia eden zabıtlar mı tutulacak? Her hafta birinci şubeyi ziyarete mi zorlanacaksın? Tahkikat komisyonunun devamlı müşterisi mi olacaksın? Evinin önünden sokakta arkandan ve telefonlarından silik gölgeler ayrılmayacaklar mı? Hepsini hepsini göze alacaksın. Suçun ne? Suçun d'Israel'in "muvaffak olmayı bilen ve akıllı politikacılar tenkitten hoşlananlardır" sözünü meslek hayatında bir felsefe olarak kabul etmek. Suçun memleketini her şeyin üstünde tutup sevmek. Suçun bu memleketi idare edenlerin hangi siyasi inanca sahip olursa olsunlar gemiyi selamete götürmelerini temin için vazifeli olduğuna inanmak onların kendi aklının yettiği gücünün erdiği kadar yol gösterip yardım etmeğe çalışmak" (1960: 21).

KAYNAKLAR

- Ahmad, F. & Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi(1945-1971)*. 1.Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akpınar, H. (2002). *Onların Hikayesi. Nasıl Gazeteci Oldular*. İkinci Baskı. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alemdar, K. (1996). *İletişim ve Tarih*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Avşar, B. Z. (1990). *Türk Basınında Kavgalar Babı'nda Kırk Katır*. Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Baban, C. (1970). *Politika Galerisi (Büstler ve Portreler)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bağlum, K. (1991). *Anıpolitik (1945-1960)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Balkanlı, R. (1951). *Kanunlarımız Bakımından Matbuat Hürriyeti ve Yeni Basın ve Matbaalar Kanunu ve Bu Kanunlar Üzerinde Fikirler - Tenkidler - Tefsirler*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Balkanlı, R. (1961). *Basın Hürriyeti*, Ankara: Resimli Posta Matbaası.
- Barutçu, İ. (2004). *Babı'lı Tanrıları. Simavi Ailesi*. 3. Basım. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Başar, A. H. (1960). *Yaşadığımız Devrin İcyüzü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

- Berker, Ş.N. (Tarihsiz). *Demedim mi Nazlı Yarım Ben Sana*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Birgit, O. (1960, 30 Mayıs). En Büyük Ders. *Kim*, Cilt :7, 98.
- Bozdağ, İ. (1992). *Dünyada ve Türkiye’de Basın İstibdadı*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Bölükbaşı, D.(2005). *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*.2.Baskı. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Coşkun, N. S. (1960). *Son Meclis ve 1950-1960 Arası Siyasi Olayların İcyüzleri*. Birinci Fasikül. İstanbul: Yeni Savaş Matbaası.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi. 1950-1995*. 2.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demirkent, N. (1995). *Medya Medya*, İstanbul: Dünya Yayınları,1995.
- Doğruyu Söylemek Hakkı. (1955, 1 Mayıs). *Forum*, C. 3, 27.
- DPMGMZ. (1958, 2 Aralık). Dönem XI, Cilt 242, Oturum 1.
- Dursun, Ç. (1999). Türk Basınında Dağıtımın Tarihçesi ve Yapısı. Korkmaz Alemdar (Ed). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (209-218). İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Ecevit, B. (1958, 28 Kasım). “I.P.’nin Protestosu”, *Kim*.
- Emre Kaya, A. E. (2006, Bahar). 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer’de Yansıtılışı. *KİLAD*, 7., 165-184.
- Er, T. (2003). *Türkiye’de Basın Yayın ve Tanıtma*. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Eroğul, C. (1998). *Demokrat Parti. Tarihi ve İdeolojisi*. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Faik, B. (2003). *Matbuat Basın derken.... Medya*. C.4. 1. Baskı. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Feyzioğlu, T. (1957, 15 Mayıs). Menderes’e Açık Mektup: Hırsızlık ve Basın Suçu. *Forum*, C. VII, 76.
- Gürsoy, N. (1992). 14 Mayıs 1950 Öncesi ve Sonrası. *Türk Demokrasi ve Kalkınma Tarihinde 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 Dönemleri Sempozyumu (27-28 Mayıs 1992) Özel Sayısı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, S. 3, 23-28.
- Güvenir, O. M. (1987). *Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi, 2. Dünya Savaşında Türk Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- I.P.I. DP’nin Sevgilisi. (1960, 30 Mart). *Kim* , Y. 2, 93.
- İnuşur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 37.
- İrvan, S. (2000). Demokrat Parti Döneminde Türkiye’de Basın Özgürlüğü. *İletişim*, 7.

- Kabacalı,A.(1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 29.
- Kabacalı, A. (1991, 1 Eylül). Demokrasinin, İnsan Haklarının, Özgür Basının Ödünsüz Savunucusu. *Milliyet Sanat Dergisi*, 271, Sıra 261, 2-5.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basımında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Kabacalı, A. (1998). *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basım Sanayi*. İstanbul: Cem Ofset.
- Karakoyunlu, Y. (2004). *Yorgun Mayıs Kısrakları*. 10. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Karanis, F. (1994). *Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: Ajans Medya/ Media Print.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). *Politikada 45 Yıl*. 2. Basılış. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kavaklı, N. (2005). *Bir Gazetenin Tarihi. Akşam*. İstanbul: YKY.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basım*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- (1968). *10 Ocak ve Ötesi*. İstanbul: İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları .
- (1962). *Muhalefette İsmet İnönü (1959- 1960) Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla* Sabahat Erdemir (Edited By). İstanbul, Cilt 3.
- Nutku, E. (1979). *DP Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar. 1946-1958*. İstanbul: Fakülteler Yayınları. 12’ye Çeyrek Kala (1958, 24 Ekim). Pulliam, E. Kim.
- Oral, F. S. (1968). *Türk Basım Tarihi, 1919- 1965. Cumhuriyet Dönemi*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Önder, A. (1965). *Türk Ceza Kanunu*. İstanbul.
- Pollak, O.& ve Reverdin O. (1963). *Türk Basımı Hakkında Rapor*. İstanbul: İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları.
- Savcı, B. (1959, Mart). Demokrasi Üzerinde Tartışmaların Ortaya Çıkardığı Meseleler. *A.Ü.SBF Dergisi*, Ankara: SBF Yayınları, 5, C. XIV, No: 1, 249- 281.
- Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basım*. Ankara: Güven Matbaası.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1950, 14 Temmuz). Dönem : IX, C. 1 , Kısım 2.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1950, 15 Temmuz). Dönem : IX, C.1 , Kısım 2.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1950, 9 Mart). Dönem: IX, Cilt: 29, Kısım 1.

TBMM Zabıt Ceridesi . (1960, 27 Nisan). Devre XI, C. 1, İçtima : 1.

Topuz, H. (1996). *100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi*. İkinci Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Tılıç, L. D. (1998). *Utanyorum Ama Gazeteciyim. Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik*. I. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vuran, A. (1996). *Medyada Promosyon. Basın Kendini Sorguluyor*. İstanbul: TGC Yayınları.

Yalman, A. E. (1957). *Turkey, In My Time*. Oklohoma: University of Oklohoma Press.

Yiğenoğlu, Ç. (1996). *Metelikten Medyaya*. İstanbul: Çağdaş Yayınları .

Yücel, S. (1995). *İktidar ve Basın Kartı*. Ankara: ÇGD Yayınları.

Gazeteler

Cumhuriyet'in 1950 - 1960 yılları arasındaki kopyaları Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi arşivinden temin edilmiştir.

Ulus ve *Zafer'in* 1950-1954 yılları arasındaki kopyaları Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Milli Kütüphane arşivlerinden temin edilmiştir.

Belgeler

T.C. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü Kararları. T.C. Başbakanlık Arşivinden temin edilmiştir.